

Liberal Demokratik Temsil Krizine Doğrudan Demokratik Bir Alternatif? John Rawls'un Müzakereci Demokrasi Modelinin Uygulanabilirliği Üzerine

Semih ALTINTAŞ*

Geliş Tarihi (Received): 29.05.2024 - Kabul Tarihi (Accepted): 09.07.2024

DOI: 10.26745/ahbvuibfd.1491883

Öz

Müzakereci demokrasi en kısa haliyle fikir, ideoloji, yaşam tarzı ve inanç gibi kimliğin bireysel ve kimi zaman da grupsal olan birtakım öğeleri temelinde ayrılmış liberal demokratik bir toplumda bütünlüğün ve istikrarın nasıl korunacağı sorusuna odaklanır. Bu soruna model içinden geliştirilen cevap ise modern ve ayrılmış bir toplumda bütünlük ve istikrarın ancak farklı siyasal taleplerin barışçıl biçimde bir arada yaşaması ve temsilini mümkün kılan adil bir düzenin kurulmasıyla sağlanabileceği şeklindedir. Bu yeni ve adil bir düzen arayışı ise mevcut liberal demokratik temsili sistemin bahse konu sorunları çözmemesi ve farklı taleplerin temsili konusunda yetersiz kaldığı inancına dayanır. Temsildeki bu kriz aşılmadığı takdirde toplumun bütünlüğünü ve istikrarını tehdit edeceğinden, çözümlenmesi halinde de toplumun bütünlüğüne ve istikrarına yönelik tehdidin önlenebileceği varsayılır. Rawls'un müzakereci demokratik modeli dahilinde bu hedefe eşit, özgür ve katılımcı bir doğrudan demokratik müzakere süreci sonucunda ulaşılabileceği öngörülür. Ancak hem orijinal durum gibi modelin işlemesi için gerekli olan ön şartlar demeti hem de modelin işleme biçimi olarak öngörülen doğrudan demokrasiye dayalı müzakereci modelin uygulanabilirliği hususunda birtakım teorik ve pratik sorunlar bulunmaktadır. Teorik sorunların Rawls'un eserlerine farklı bakış açıları getirilerek ya da çeşitli teorik itirazlarla ortadan kaldırılabileceği ileri sürülebilecek olsa bile, kökleri Antik Yunan'a kadar uzanan doğrudan demokrasiye ilişkin pratik sorunlar mevcut liberal demokratik siyasal sistem içinde çözülebilir görünmemektedir. Rawls'un müzakereci demokratik modelinin teorik temelleri ve pratik uygulama imkânlarının araştırıldığı bu makalenin yöntemi, literatür taraması ve teorik analizdir.

Anahtar Kelimeler: Müzakereci demokrasi, doğrudan demokrasi, John Rawls, liberal demokrasi, temsil krizi

A Direct Democratic Alternative to The Crisis of Liberal Democratic Representation? On The Practicability of John Rawls' Deliberative Model of Democracy

Abstract

Deliberative democracy, in its simplest form, focuses on the issue of how to maintain cohesion and stability in a liberal democratic society that is divided based on individual and sometimes group elements of identity such as ideas, ideologies, lifestyles, and beliefs. The response developed within the model to this issue is that cohesion and stability in a modern and divided society can only be achieved by establishing a fair order that allows for peaceful coexistence and representation of different political demands. This seek for a new and fair order is based on the belief that the existing liberal democratic system of representation cannot solve these problems and is inadequate to represent diverse demands. Since this crisis in representation threatens the integrity and stability of society if it is not overcome, it is assumed that if it is resolved, the threat to the integrity and stability of society can be prevented. Within Rawls's deliberative democratic model, it is assumed that this goal can be achieved through an equal, free, and participatory process of direct democratic deliberation. However, there are some theoretical and practical issues both the set of prerequisites necessary for the operation of the model, such as the original position, and the practicability of application of deliberation based on direct democracy envisaged as the mode of operation of the model. While it can be argued that the theoretical problems can be eliminated by embracing different perspective on Rawls's works or various theoretical objections, the practical ones associated with direct democracy, which has its roots even to Ancient Greece, do not seem to be solvable within the current liberal democratic political system. The methodology of this article, which examines the theoretical foundations and practical applications of Rawls's deliberative democratic model, is literature review and theoretical analysis.

Keywords: Deliberative democracy, direct democracy, John Rawls, liberal democracy, representation crisis

* Dr. Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, semih.altintas@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6195-8392.

Giriş

Metinde teorik ve pratik açıdan uygulanabilirliği araştırılan John Rawls'un müzakereci demokratik modeli, detaylı biçimde serimlendiği "Siyasal Liberalizm" (*Political Liberalism*) eserinde de belirtildiği üzere şu temel soruya cevap için geliştirilmiştir: "Makul fakat uyuşmaz dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerce ciddi olarak farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşların, uzun süre devam edecek istikrarlı ve adil bir topluma sahip olmaları nasıl mümkün olabilir?" (Rawls, 2007: 5). İşte bu sorunun karşılığı olan müzakereci demokrasi, toplumun "istikrarlı" ve "adil olması" ya da başka bir deyişle ciddi biçimde farklılaşmış modern toplumun ulus devlet formunda bir arada tutulabilmesi meselesine eğilir. Bu ise bilhassa liberal demokrasilerin işleyişine içkin, toplumun adil biçimde işlemesini engelleyen ve çözülmezse toplumu dağılmanın eşiğine getirebilecek olan temel bir sorunla müzakereci demokrasi arasındaki doğrudan ilişkiyi tesis eder. Söz konusu liberal demokrasiye içkin sorun en kısa haliyle liberal demokratik temsil krizidir -ki bu kriz bir toplumu adil ve de istikralı olmaktan alıkoyabilir. Müzakereci demokrasi modeli de toplumun adil ve istikrarlı biçimde bir araya tutulmasını hedeflerken gerek teorik altyapısı ve gerekse uygulamaya dair önerileriyle, sadece teorik bir alternatif demokrasi modeli olmanın ötesinde, bizzat bu krizin sonuçlarına da çözüm arıyor gibidir.

Bununla bağlantılı olarak müzakereci demokratik modelin başlangıçtaki sorusuna dönüşecek olursa, bu soruya Rawls tarafından verilen kısa cevap şudur; istikrarlı ve adil bir topluma ancak makul yurttaşların katılımcı ve demokratik müzakeresi yoluyla ulaşılabilecek adil bir düzen sayesinde sahip olunabilir. Bu adil düzen ise, makul bir çoğulculuk çerçevesinde rasyonel bir bireyin hayattan ne isterse istesin bunlara ek olarak isteyeceği birey olmanın özüne ilişkin temel şeyler olan birincil araçların (*primary goods*) temin edildiği bir düzendir (Rawls, 2007: 24-25). Bahse konu bu değerler; haklar, özgürlük ve fırsatlar ve gelir ve servettir. Özgürlük ve fırsatlar toplumdaki başlıca kurumlar tarafından tanımlanırken gelir ve servetin ise dağılımı bu kurumların düzenlemeleri yoluyla yapılır (Rawls, 1999: 79). Buradan hareketle denilebilir ki gelir ve servetin adil dağılımı toplumun "adil" biçimde düzenlenişiyle doğrudan bağlantılıdır.

Liberal demokratik rejimler ise, sisteme içkin kapitalizmin yarattığı eşitsizlikleri, bu eşitsizliklerden zarar gören toplulukların mağduriyet ve taleplerinin siyasette yeterince temsil edilmemesinden ötürü çözülemediği ve bu anlamda pratikte adil olmayan biçimlerde işleyen düzenlere dönüşmüşlerdir. Müzakereci demokratik süreç sonucunda ulaşılabilecek olan Rawls'un zihnindeki adil düzeninin ise bunun aksini, liberal demokratik temsile içkin yetersizlik ve sorunların çözülmesi sayesinde özgürlük, haklar, gelir ve servetin görece adil dağıldığı bir

düzeni temsil ettiği söylenebilir. Müzakereci demokrasi ise temsil krizinin çözülerek böylesi “ideal” bir düzene ulaşılmasının ve bu düzenin kalıcı biçimde uygulanıp korunabilmesinin yöntemi olarak belirir.

Bu noktada bir parça çetrefilli olabilecek “liberal demokratik temsil krizi” kavramından ne kastedildiği, bu krizin doğuşu ve sistem içinde çözülmemeye sebepleri metnin ilk bölümünde ele alınmıştır. Makalenin ikinci bölümü ise Rawls tarafından öngörülen ve temsil krizini çözecek adil düzenin kurulmasını mümkün kılacak eşit ve katılımcı müzakereci demokratik düzenin işlemesi için gerekli öncüllerin ve işleyiş biçiminin detaylandırılmasından oluşur. Üçüncü bölüm, Rawls’un müzakereci demokratik modelinin vaatlerini gerçekleştirme imkânının değerlendirilmesi üzerine kuruludur ve konuyu derinleştirmek adına, Habermas ve Benhabib gibi diğer düşünürler tarafından geliştirilen alternatif müzakereci demokrasi pratikleri de tartışmaya dahil edilmiştir. İlgili bölümde detaylandırıldığı üzere, Rawls’un zihnindeki “ideal” akışın gerçekleşmesinin önünde ciddi teorik ve pratik engeller bulunur. Bu engellerden teorik olanları Rawls’un müzakereci demokratik modelinin vaadini gerçekleştiribilmesi için gerekli olan müzakere sürecinin değişkenleri ve önceliklerine ilişkindir. Pratik olanlar ise adil bir düzenin müzakereci (doğrudan) demokratik uygulamaya dayalı kuruluş sürecinde başlayıp ve müzakere devam ettikçe onunla süregidecek doğrudan demokrasi bağlantılı olası sorunlara ilişkindir.

Sonuç bölümünde ise bu sorunlardan teorik olanlarının Rawls’un eserlerinin farklı bir okuması ya da farklı teorik itirazlar üzerinden çözülebileceğine bir pay bırakılmış, doğrudan demokrasiden kaynağını alan pratik sorunların ise mevcut siyasal sistem içinde çözümünün mümkün görünmediği savunulmuştur. Temel sorunsal olarak müzakereci demokratik projenin içeriğinin ve liberal demokratik temsil krizini çözme hususundaki örtük vaadini gerçekleştirmesinin imkânı ve bu vaadin önündeki teorik ve pratik engellerin ele alınacağı bu metinde öncelikle modelin çözüm önerisi olarak geliştirildiği temsil krizini tetikleyen ya da derinleştiren faktörlerin netleştirilmesi yerinde olacaktır.

1. Liberal Demokrasiye İçkin Temsil Sorunları

İkinci Dünya Savaşı sona erip faşist yayılcılığın önü alındıktan sonra oluşan ve gelişmiş devletlerin birbirine zıt görülen iki bloktan birine aidiyetle tanımlandığı Soğuk Savaş ortamında; ana vurgusu özgürlük olan bloktaki özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve Fransa gibi önde gelen devletlerin siyasal rejimlerini kendi özgüllüklerinden azat ederek ortak bir biçimde tanımlamanın en kısa yolu bu devletleri “liberal demokratik” olarak nitelenmekti. Liberal demokrasi temelde devletin potansiyel olarak sınırsız ve kimi zaman da baskıcı olabilecek gücünün çeşitli demokratik yollarla kısıtlanmasını içeren sınırlanmış bir

demokratik devlet ve yönetim pratiğine gönderme yapar. Bu sınırlama arayışı dahilinde bu devletlerde liberal medeni ve siyasi haklara dayalı bir hukuk sisteminin kurulması ve kuvvetler ayrılığı gibi mekanizmalar oluşturulmuş; devletin meşruiyeti ise halkın rızasına bağlanarak vatandaşların siyasete katılımının devlet tarafından gelebilecek olası sınır aşımı denemelerine karşı güvenlik önlemi olarak işleyeceği öngörülmüştür (Skhlar, 1989: 23). Bu bağlamda, liberal demokratik devlet; liberal temel haklara dayanan hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı ve kapsayıcı vatandaşlık temelinde eşit siyasal katılım gibi ilkelere dayanan çağdaş bir modern devlet yinelemesini temsil eder (Dahl, 1998: 85-86).

Temel kurumları en kısa haliyle bu şekilde toparlanabilecek olan liberal demokratik devletlerde siyasal sistemin pratik işleyişinin temelinde ise eşit ve özgür oy hakkı bulunur. Her ne kadar başta belirli bir eğitim ve gelire sahip beyaz erkeklerin bir ayrıcalığı olarak ortaya çıksa da İkinci Dünya Savaşı sonunda liberal demokratik işleyişi mümkün kılan eşit ve kapsayıcı oy hakkı temel bir norm olarak kabul edilebilecek denli yayılmıştır (Girling, 2004: 95). Ancak böylesi bir yayılma modern toplumların karmaşık nüfus yapısı dolayısıyla, doğrudan demokrasiyle idare edilen birkaç bölgesel ve yerel istisnai rejimler hariç olmak kaydıyla, eşit oya hakkına sahip bireylerin kendilerini temsil edecek partileri ve siyasetçileri çoğunluk sistemine dayalı periyodik seçim yoluyla seçtiği çoğunlukçu temsili sistem aracılığıyla uygulanır (Macpherson, 1984: 61). Tüm bunlardan hareketle denilebilir ki; modern liberal demokrasi de üç temel prensip üzerinden işler: Görüşleri özgürce ifade etme ve müzakerelere katılma hakkı, oy kullanma hakkı ve çoğunluk yönetimi ilkesi (Hauser ve McClellan, 2009: 23).

Her ne kadar liberal demokrasiler, birey hak ve özgürlüklerini korumak ve çoğulcu bir toplum yapısını sürdürmek amacıyla tasarlanmış siyasi rejimler olsa da ortaya çıkışlarından kısa bir süre sonra kimi zaman meşruiyetlerinin ciddi biçimde sorgulanmasına kadar giden ve “temsil krizi” olarak adlandırılan ciddi bir sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Temsil krizi, modern ve bölünmüş toplumlardaki farklı bireysel ve grupsal siyasi taleplerin liberal demokratik temsili ve çoğunlukçu sistem dahilinde karşılanamamasına ve bireylerin ve grupların taleplerinin siyasette temsil edilmemesinden kaynaklanan bireysel ve dahası grupsal birtakım eşitsizliklerin kalıcı hale gelmesinden kaynaklanan ve liberal demokratik sisteme de yönelen kitlesel bir memnuniyetsizlik olarak tanımlanabilir. Modern toplumların karmaşık ve çeşitli yapısı, kaynağını kapitalizmden alan ekonomik ve sosyal eşitsizlikler ve elbette bunların seçim sistemlerinin ve siyasi partilerin işleyişindeki aksaklıklarla da bağlantılı olarak çözülememesi bu krizin sebepleri olarak belirlenebilir.

Bahse konu sorunlardan en hızlı ve verimli biçimde düzeltilebilecek olanı da sonuncusu gibi görünmektedir. Nitekim modern toplumların farklılaşmış ve karmaşık yapısı da kapitalizmin kendisi de liberal demokrasinin temelinde yer alan, gelişimini ve kökleşmesini uzun erimde tamamlamış temel değişkenlerdir ve bunlara dışarıdan bilinçli bir müdahalenin dahi başarılı olma şansı şüphelidir. Öte yandan seçim sistemi ve kurumsal siyasetin genel işleme biçimi ise pragmatik değişimlere izin veren ve değişime duyarlılığı bakımından çok daha hızlı aksiyon alınabilecek bir konudur. Ancak tam olarak bu krizi çözümsüz hale getiren de bu alandaki değişime karşı gelişen direnç olmuştur. Devletlerin sınırları dahilinde yaşayan yurttaşlarının eşit oy hakkına anayasal sistemlerinin bir parçası haline getirerek siyasete “eşit” katılım hakkını tanınması demokratik olmanın ölçütü haline geldiği andan itibaren, hiç değilse liberal demokratik devletlerde, vatandaşların iradelerinin siyasette temsilinin eşit oy hakkına dayalı çoğunlukçu sistemler vasıtasıyla garanti edildiği şeklindeki kolaycı bir kabul doğmuştur.

Böylesi bir kabulün hatalı olduğu liberal demokratik devletlerin iki farklı ama ilişkili biçimi olan sosyal demokratik refah devleti ve neoliberal dönemde ayrı ayrı ama benzer biçimlerde görülen işleyişe ilişkin kitlesel itirazlar tarafından ortaya konulmuştur. Her ne kadar farklı öncüllere dayansa da her iki dönemde de kitlelerin kurumsallaşmış siyasetin aktörlerine karşı güvensizliği ve politik kurumlara ve aktörlere karşı kayıtsızlığı siyasette temsil talebinin temsili sistemin dışından gelen biçimi olan sosyal hareketler gibi doğrudan siyasal eylemlilik biçimlerine ilham vermiş ve hem temsil krizini hem de liberal demokrasi dahilinde bu krize bir çözüm bulunamadığı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Ancak tüm bunlar klasik anlamıyla çoğunlukçu temsili sistemi halkın iradesinin belirlenmesine yönelik neredeyse tek yol olarak kalmaya devam etmesini engellemiştir.

Liberal demokrasinin temsile ilişkin sorunlarının kaynağını demokratik uygulamanın iki farklı ama bütünleyici ilkesine kadar izlemek mümkündür. Bunlardan ilki, çoğunluk kuralı olarak anılan ve yarışmacı taraflardan göreceli olarak daha fazla oy alan partinin galip gelmesi prensibiyle ilişkilidir. Bu prensibe göre siyasi aktörler arası mücadelede kazananı belirleyen vatandaşların ne kadarının oylarının alınabildiğidir ve siyasi aktörler de bunun maksimize edilmesi için rasyonel bir hesap süreci içine girerler (Habermas, 2015b: 155). Partiler oy oranlarını artırmaya yönelik uygulamalarla kendilerini farklı kılan “radikal” yönlerini ve görevlilerini gerilettikçe seçmenlerinin kaygılarından kademeli olarak uzaklaşır (Michels, 1915: 387-388). Schmitt’in (2000: 7) parlamenter demokrasinin işleme biçimine dair 1923 yılında keşfettiği durum, siyasi aktörlerin mevcut siyaset zemini koruyabilmek adına belirli temel ilkelerin benimsenmesi ve farklılıklardan kaynaklanan kutuplaştırıcı anlaşmazlıkların su yüzüne çıkarılmamasına dair örtülü bir fikir birliği üzerinden işleme, liberal demokratik

çoğulcu temsil sisteminde de geçerliliğini korumaktadır -ki bu da kitle partilerinin radikal politika ve görevlilerden uzak durduğu gerçeğini teyit eder. Bir çeşit “centilmenlik anlaşması” olarak da nitelendirilebilecek bu durum, partilerin hem kurumsal hem de bir bütün olarak siyasi mücadelenin içe kapanma yaratan dışlayıcı eğilimleri sayesinde siyasi örgütler ile temsil etmeleri amaçlanan sıradan vatandaşlar arasındaki yabancılaşmayı artırır (Zald, 1985: 85; Heberle, 1995: 53). Böylece çoğunluk sistemi, oy sayısını azami kılmayı amaçlayan kitle partilerinin potansiyel seçmen desteğinin mobilize edebilmeye dayalı kitlesel oy toplama stratejileriyle bağlantılı olarak, bizzat sistemin ana kurumsal unsurları olan siyasi partiler arasındaki farkları aşındırır (Michels, 1915: 366-367).

Ek olarak, demokratik temsil sürecini rasyonel bir hesaba indirgeyen tek taraf aktif siyasi aktörler de değildir. Çoğu zaman yalnızca seçimden seçime fikri sorulan seçmen arzularının ve taleplerinin bu sınırlı faaliyet sonucunda siyasi karar alma mekanizmasına yansımaları için bir rasyonel hesabın içine girer ve çoğu zaman iktidara ulaşmanın yolunu mevcut sistem dahilindeki ana akım partiler ve ideolojilerle birleşmek olarak görürler. Dolayısıyla çoğunluk sistemi sadece muhalif seslerinin marjinalleştirilmesi ve dışlanması yoluyla değil sıradan bireylerin anonimleşmesi ve katılımlarının anlamlı bir etkiden yoksun bırakılmasıyla da temsili demokrasinin soylulaştırılmasına ve dışlayıcı hale gelmesine katkıda bulunur (Tocqueville, 1962: 96-97).

Liberal demokratik temsil sisteminin ikinci sorunu kaynağını kapitalist toplumlardaki işleme biçiminden alır. Demokratik temsilin önünde, toplumun gelişen talep ve ihtiyaçlarını mevcut siyasi eylemlilik kanallarını kapatmadan temsili sistemle uyumlu hale getirmeye yönelik zorlu bir görev bulunur (Melucci, 1985: 790). Bu görevin üstesinden ise toplumsal taleplerin ifade edilmesi ve karşılanması için gerekli alanların liberal çoğulcu kurumsal mekanizmalar dahilindeki eşit oy hakkı mekanizması sayesinde gelineceği varsayılır. Bahse konu varsayımın geçerlilik koşulu ise bizzat temsili demokrasinin siyasi aktörler arasında adil ve canlı bir rekabetin olduğu çoğulcu biçiminin gerektiği gibi işlemesidir. Nitekim demokrasilerde yeni ve temsil edilmeyen taleplerin ortaya çıktığı liberal çoğulcu bir ortamda bu talepleri temsil edecek aktörler veya kurumsal yapıların da ortaya çıkması beklenir (Melucci, 1996: 230; Glasberg ve Shannon, 2011: 16-18).

Oysa fiili durumda her ne kadar temsili sistemde oy kullanma hakkı neredeyse tüm yetişkin bireylere tanınmış olsa da bu hakkın özgür ve ideal biçimde işlemesini sağlayacak eğitim, zenginlik ve sosyal statü gibi çeşitli faktörler nüfusa ve tanınmış kurumsallaşmış siyasi aktörlere eşit şekilde dağılmaz (Dahl, 2006: 41). Bu yaygın eşitsizlik, belli bir oyu dilediği gibi mobilize etme şansına sahip olmayan birey ve daha ziyade grupların taleplerinin siyasi alanda

etkili bir şekilde temsil edilmesini engelleyebilir (Piven ve Cloward, 1977: 3). Dolayısıyla temsili sistem; teoride siyasi karar alma süreçlerini etkilemek için yollar sağlamasına ve siyasi nüfuz için fırsatlar sunmasına rağmen, bunlar yalnızca belirli birey ve gruplar için kullanılabilir durumdadır. Mevcut temsil uygulamasında taleplerinin siyaseten temsil edilmesi için herhangi bir özel güce ya da bağlantıya sahip olmayan vatandaşların ise tercihlerinin siyasette yeterli şekilde temsil edilmesini garanti edecek herhangi bir şey yoktur (Dahl, 2006: 131).

Üstelik liberal (kapitalist) toplumlarda 1950'lerde başlayıp sadece birkaç on yıl içinde kitlesel olarak etkilerini hissettiren işgücüne katılımı bağlantılı şekilde ekonomik gücü elinde tutan grupların kompozisyonundaki değişim sistemin özüne içkin bu yetersizliğin ifşasını hızlandırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında canlanan seri sanayi üretiminin emek ihtiyacı daha önce marjinalleştirilmiş iki grubun işgücü piyasasına entegrasyonu ile karşılanmıştır; kadınlar ve göçmen işçiler. Sosyolojik açıdan bakıldığında bu entegrasyon, bu iki grup üzerindeki geleneksel kısıtlamaların gevşemesini sağlamış ve artan ekonomik güç ile birleşince bu gruplardan siyasete yönelen alternatif kültürel ve yaşam tarzı taleplerin ortaya çıkmasını ateşlemiştir (Gamble, 1996: 14-16).

Bu alternatif ve politize edilmiş kültürel taleplerdeki artış eğilimine kadın ya da göçmen olmayanların eklenmesi ise gelişmiş liberal devletlerde yine aynı döneme tesadüf eden örgün eğitime erişimin artmasıyla bağlantılıdır (Pickles, 1968: 393-395, Boudon, 1971: 139-142). Özellikle öğrenciler ve yüksek eğitim aldıkları öğrencilik süreci sonrasında orta sınıflara dönüşen kitleler, ilk etapta “kendi babalarının” onlara dayattığı katı ahlaki normlara karşı çıkışla başlayan ve sonradan siyasetin kendisine yönelen alternatif ve politize edilmiş kültürel talep setlerini dile getirmişlerdir (Evans, 2009: 332). Kitlelerin gerek liberal eğitimin düşünsel mirasının etkisiyle gerekse işgücü piyasasına dahil olduktan sonra elde ettikleri “talep etme” kudretiyle bağlantılı olarak artan bu bireyselleşme, kendi kaderini tayin etme ve kendini gerçekleştirme için daha iyi olanaklara sahip olma talebi olarak dile gelmiştir. Siyasete katılımı çoğunluklu periyodik ve çoğu zaman 3 yıldan uzun sürelerde bir tekrarlanan seçimler ile sınırlayan temsili sistem ise bu taleplere kitleleri sistemik eleştiri düzeyinden geride bırakabilecek derecede cevap verememiş ya da bu taleplerin temsilini sağlayamamıştır.

Tüm bu faktörlerin sonucu olarak modern toplumlarda yönetilenler ve yönetenler arasında belirgin bir bölünme ortaya çıkmış, bu da uzun vadede sivil toplum ile kurumsallaşmış karar alma süreçleri arasında bir kopukluğa yol açmıştır (Luhmann, 1993: 104-105). Bu yetersizlik sadece birkaç dönem içinde öyle bir boyuta ulaşmıştır ki; başta kitlelerin talep ve sorunlarının mevcut sistem dahilinde karşılanabileceğine dair olanı olmak üzere, demokratik sisteme ve kurumlara dair bir önceki nesilden miras alınmış kurum ve ezberlere güven önemli

ölçüde aşınmıştır (Rejai ve Mason, 1971: 510). Artan bireysellik ve hazcılığın taleplerini karşılamakta zorlanan (temsili) demokratik süreçlere büyük ideolojilerin harekete geçme kapasitesinin azalmasının eşlik etmesi ise vatandaşların geleneksel siyasete kurumsal katılımdan çekilmesine yol açmıştır (Waters, 2003: 11-17). Ancak bu çekilme kitlesel bir apolitikleşme değil, siyasete mevcut kurumsal biçimlerde katılmaktan vazgeçmektir.

¹ Böylesi bir çekilmeye ise siyasette bireyselleşme ve kendini gerçekleştirme arzusuyla bağlantılı olarak temsil edilme talebinden ilham alan doğrudan katılım talebini dile getiren Fransa'daki 1968 Hareketi gibi sosyal hareketler eşlik etti (Lipovetsky, 1994: 212-216).

Liberal demokrasinin işleme biçimine dair refah devleti döneminde başlayan bu memnuniyetsizlik neoliberal dönemde de sürmüştür. Nitekim ekonomik göstergelerde bozulmanın seçimlere görece düşük katılımı birleştiği 2010'larda ortaya çıkan ve temsili demokrasiden umutsuzlukta ve alternatif demokratik katılım pratiklerini talepte birleşen sosyal hareketlerin varlığı aslında siyasal katılım talebinde herhangi bir azalma olmadığını kanıtlar. Örneğin Wall Street'i İşgal Et! (*Occupy Wall Street*), Öfkeliiler (*Indignados*) ya da Sarı Yelekliler (*Mouvement des Gilets Jaunes*) gibi sosyal hareketlerin katılımcıları temsili fikrini, temsili demokrasi ve kurumsal siyasetin tüm işleyişini reddederken dahi talep ettikleri şey mağduriyetlerinin ya da arzularının politika yapım sürecinde dikkate alınması, yani (kendileri tarafından) temsil edilmektir (Hardt ve Negri, 2012: 43-44). Della Porta da bu grupların temsili demokrasi karşıtlığında ifadesini bulan talebinin anti-politika değil daha fazla katılım ve müzakere olduğunun altını çizer (2015: 155-164).

Toparlanacak olursa, liberal demokrasinin etik temeli, herkesin kendi çıkarlarını en iyi şekilde koruyacağı varsayımına dayanmakta ve bu da kurumsal ifadesini eşit oy ilkesinde bulmaktadır. Fakat demokratik sistemlerde siyasi taleplerin temsilini sağladığı varsayılan eşit oy hakkı demokratik toplumların gerçekliği karşısında kendisine yüklenen misyonu yerine getirmekten uzak kalmış, doğal olarak demokrasinin kurumsal biçimine duyulan güven de sarsılmıştır. Temsil ettiği tabandan giderek kopan büyük siyasi örgütlerin artan hakimiyeti mevcut temsil eşitsizliklerini artırırken, endişelerini dile getirecek platformlar ve yollar bulmakta zorluk çeken sıradan insanlarla kurumsal temsili siyaset arasında ciddi bir yabancılaşma zuhur etmiştir. Bu bağlamda farklılıklar ekseninde bölünmüş, temsile dayalı ve çoğunlukçu işleme biçiminden ötürü bu farklılıkların temsil edilemediği liberal demokrasinin sorunlu işleyişine çeşitli çözüm arayışları geliştirilmiştir -ki Rawls'un

¹ Mevcut temsili sistem kurumlarına güvensizliğin sosyal hareketlere ek olarak bir diğer kanıtı ise 1970'lerin ortasından 1990'ların başına kadar yaklaşık 15 yıllık süreçte kurumsallaşmış siyasetin klasik aktörlerinden biri olan sendikalara olan üyeliğin yarı yarıya düşmesidir (Howell, 1992: 4).

müzakereci demokratik projesi de bunlardan biridir. Bu model bahse konu soruna adil bir toplumu kuruluş aşamasından itibaren doğrudan demokratik yollarla oluşturmak ve böylece temsil sorununu doğmasını engelleyerek çözmek şeklinde özetlenebilecek bir çözüm bulma çabasına gönderme yapar.

2. Müzakereci Demokratik Alternatif

Liberal demokrasinin tanımlayıcı özelliklerinden biri egemenin tek tek bireylerden ya da vatandaşların bir kısmından gelen farklı ve temsil edilmeyen taleplerle karşı karşıya kaldığında onu yok sayma, dışlama ya da bastırma yolunu, hiç değilse bir dirençle karşılaşmadan, seçemeyecek oluşudur. Ancak farklılığın yok edilmemesi yine de onun kamusal olarak tanınması anlamına gelmez. Böylece bastırılmayan, inkâr edilemeyen ancak aynı zamanda kamusal bir tanınmaya da kavuşamayan farklılıklara nasıl muamele edileceği modern liberal demokrasilerin en önemli meselelerinden birine dönüşür. Liberal demokrasinin klasik biçiminin bu hususa dair çözümü ve temel vurgusu tüm insanlarda ortak olarak bulunduğu varsayılan genel geçer tanımlayıcı özelliklere sahip olmanın yarattığı statü eşitliği üzerinedir. Bu evrensel özellikler kaynağını insanın doğasının tekliği ve ontolojik bakımdan benzerliklerin farklılıklardan önce gelmesinden alır (Parekh, 2002: 160). Yurttaşların bir kısmına ayrıcalıklı muamele ile sonuçlanabileceği gerekçesiyle farklılıkların özel alana hapsedilip kamusal alana taşınmaması ve kamusal bir tanınmaya kavuşmaması gerektiğini vurgulayan bu klasik biçime “liberal evrenselcilik” adı verilebilir (Gould, 1999: 260-261). Bu farklılıkları paranteze alma işlemi, farklılığı yok saymaz ancak farklılığın bastırılmadığı gibi kamusal bir tanınmaya da kavuşmadığı, özel alanda varlığını sürdürürken kamusal alanda ve doğal olarak da siyasal alanda dile getirilmediği ve çeşitli hak taleplerine kaynaklık etmediği alternatif bir durum tasavvur eder.

Rawls’un müzakereci demokratik modeli de orijinal pozisyon (*original position*) varsayımıyla bağlantılı olarak liberal evrenselci pozisyonun paranteze alma işlemini paylaşır. Açıklamak gerekirse, Rawls’ göre adil bir düzene ulaşılmasını sağlayabilecek orijinal pozisyonda gerçekleşen müzakere sürecinin, bilhassa buna ihtiyaç duyan bölünmüş toplumlarda sonuç vermesi ve herkes için adil bir düzenin kurulup sürdürülebilmesi için ise bazı özel şartların bir araya gelmesi gerekir. Bu şartlardan ilki katılımcıların eşit, özgür ve katılımcı bir müzakereci parçası olmaya uygun, makul bireyler olmalarıdır. Burada bireyler için makul olmanın ölçütü hem kendilerinin hem de öteki bireylerin faydasını gözettiği için farklı var oluş biçimlerine saygı bağlamında ikna olmaya ve eşit özgür insanların kabul edebileceği öneriler getirme anlamında ikna etmeye açıktır. Bu bağlamda makul bireyler iş birliğine dayalı bir toplumsal düzeni arzu eden bireylerdir ve salt rasyonel öznelerden de iş

birliğine öteki bireyler tarafından da onaylanabilecek ortak şartlar altında girebilme arzusunun altında yatan kamucu bir ahlaki hassasiyete sahip olmaları bakımından ayrılırlar (Rawls, 2007: 93-94, 400).

Rawls'un bu birey anlayışı adil bir toplumun kalbine yerleştirdiği adalet anlayışıyla ilişkilidir ve bu adalet eşitlik ve hakkaniyet sütunları üzerinde yükselen iki temel ilkeye dayanır. Buna göre adil bir toplumda herkes diğerleriyle eşit temel hak ve özgürlüklere sahiptir ve sosyo-ekonomik eşitsizlikler ancak ve ancak fırsat eşitliğinin sağlanması önceliğinin bir sonucu olarak toplumdaki dezavantajlı kesimlere fayda sağlayacaksa kabul edilebilir (Rawls, 1980: 134; 1996: 51; 2007: 51). Buradan hareketle denilebilir ki Rawls'un "adil düzeni" tam da salt rasyonel hesap yapan çıkar odaklı birey anlayışında pek yeri olmayan şekilde; ötekini kendisi kadar düşünen, kamusal ortak iyilik ve çıkar perspektifinde birleşmiş makul bireylerden müteşekkil bir topluluğun kararı sonucu oluşabilecek bir düzendir. Bu anlamda orijinal pozisyondaki bireylere yüklenen sorumluluk; bu bireye ve bireysel farklılıklara saygı temelinde adil ve toplumdaki herkesin faydasını gözeten kurumların oluşturulmasıdır (Kocaoğlu, 2014: 41).

Bu noktada belirtilmelidir ki müzakere ortamının katılımcıları olan bireylerin makul olması tek başına yeterli değildir ve Rawls, makul katılımcıların bile rasyonel hesaplarıyla bağlantılı olarak kendi çıkarlarını korumak maksadıyla adalete uygun kararlar almayabileceği ihtimalini görmezden gelmez. Dolayısıyla makul bireylerden oluşan bir müzakere ortamından adil bir düzene ilişkin ilkesel ve kurumsal düzenlemeleri mümkün kılacak kararların çıkabilmesi için bireylerin bu kararları almalarını engelleyen, bireysel çıkar odaklılık da dahil, her türlü kişisel ve bilişsel engellerden azade olmaları gereğini de diğer bir şart olarak belirler. Böylesi bir zihinsel bağımsızlık durumunu ve elbette adil karar alma niyetini ise ancak bireylerin bireysel özelliklerinin ve grupsal aidiyetlerinin kamusal alanda ne anlama geldiğini bilmemelerini sağlayacak bir "bilgisizlik peçesi"nin (*veil of ignorance*) ya da cehalet perdesinin garanti edebileceğini varsayar (1996: 57).

İşte "orijinal pozisyon" Rawls tarafından oldukça açık biçimde tanımlanmış adalet ilkelerine uygun şekilde yapılandırılmış bir toplum oluşturma önceliğini paylaşan "makul" bireylerin, bu topluma ulaşmak için vermeleri gereken adalete hizmet edecek kararları vermelerini ve farklılıklarının paranteze alınmasını garanti eden "bilgisizlik peçesi" arkasındaki kamusal tartışma sürecini mümkün kılan idealize edilmiş hipotetik müzakere ortamının adıdır (1980: 127; 1996: 57). Öte yandan Rawls bu paranteze alma işlemi yaparken, orijinal pozisyonda dahilinde öngördüğü müzakere pratiğiyle bağlantılı olarak, liberal evrenselci

pozisyon tarafından paylaşılan klasik kamusal alan tarifinden² farklı yeni ve kısmen esnetilmiş bir kamusal alan tarifinden hareket eder. Bu kamusal alanın yeniliği görüşlerin özgürce ifade edildiği, devlete ilişkin meselelerin farklı ama eşit yurttaşlar tarafından özgürce tartışılabildiği ve aynı zamanda da bu tartışmanın devletin dışında yapılabildiği bir alan olarak var olabilmesinden gelir (Gould, 1999: 245).

Bu noktada belirtilmelidir ki bilgisizlik peçesi ardında toplum için neyin adil olduğuna dair müzakereler aracılığıyla kararlar veren bireylerin “bilgisizliği” yalnızca bu kararları alırken toplumsal fayda yerine bireysel faydalarını gözetmelerine sebep olabilecek bireysel özelliklerine ilişkindir (Rawls, 1980: 127; 2009: 34). Başka bir deyişle (hipotetik) orijinal pozisyonundaki bireyler kararlarının toplumsal ve kurumsal alandaki sonucunu öngörebilme kabiliyeti anlamında hiç de bilgisiz değildir. Aksine orijinal pozisyonda adalet duygusuna uygun bir “iyi kavramı oluşturma, bunu gözden geçirme ve izleme becerisine” sahiptir (Parekh, 2002: 107). Dahası eşit, özgür ve kamusal bir müzakere süreci sonucunda birtakım kararlara varan bireylerin bu kararların anlamı ve hem kendi hem de diğer bireyler bakımından sonuçları konusunda bilgi ve öngörü sahibi olmaları da bir çeşit zorunluluktur. Zira adil bir topluma ulaşılması için müzakere eden bireylerin, sorumluluklarını yerine getirebilmeleri adına, toplum için neyin adil olduğuna ya da hangi kararın bu adil duruma ulaşılmasına hizmet edeceği konusunda ise oldukça net bilgilere sahip olmaları gerekir.

Rawls böylesi bir müzakere sürecinin sonunda varılacak olan uzlaşma durumunu “örtüşen görüş birliği” (*overlapping consensus*) olarak adlandırılır. Burada üzerinde örtüşen görüş birliğine varılmış husus ise toplumun temelindeki düzenleyici ilkelerin adil yani objektif, yansız, eşitlikçi ve toplumu oluşturan bireyler tarafından doğru nedenlerle onaylanacak biçimde düzenlenişidir (Rawls, 2007: 172). Böylesi bir görüş birliği kriz anlarında ortaya çıkan ve itirazı olanların bu itirazlarını belli bir süreliğine dile getirmediği pragmatik ve sonuç odaklı müzakerelerin sonucu olmadığından ötürü, geçici bir uzlaşma durumuna (*modus vivendi*) gönderme yapmaz. Müzakere sürecine katılan vatandaşlar aynı siyasal adalet anlayışını paylaşırlar. Bu yüzden farklılıklarını bir süreliğine ve sırf uzlaşabilmek için bir kenara bırakmış da değillerdir çünkü makul bireylerce ortak olarak paylaşılan adalet anlayışının bir getirisi olarak, zaten bireylerin arasında uzlaşmaya engel olabilecek radikal anlayış farkları bulunmaz.

² Bu noktada kamusal alandan kasıt sınırları değişebilmekle birlikte, dar anlamda meşru güç kullanım tekeliyle donatılmış aygıtın, devletin müdahil olduğu, üzerinde belirleyici erki ve erkin meşruiyetini de kendisinde gördüğü politik-kolektif alandır. Bu bakımdan Habermas’ın (2014: 80) kamusal alanın devlete dair alan olduğu saptaması benimsenmiştir. Buradan hareketle özel alan da bireylerin bireyselliklerinin ve bu bireyselliğin temelini oluşturan farklılıklarının yeşermesine müsaade edildiği, bu bakımdan ötekilerin -ki burada öteki bir devlet ya da başka bir birey olabilir- müdahalesinden görece azade, bireyin keyfiyetinde korunmuş bir alan olarak tanımlanabilir (McAfee, 2000: 105).

Örtüşen görüş birliği de bireyler ve gruplar arasındaki (radikal olmayan) farklılıkların, bu görüş birliğine ve toplumun adaletli biçimde işleyişine zarar vermeden pratik edilme ve sürdürülmesini düzenleyecek kuralları da içeren geniş bir uzlaşma sürecidir (Rawls, 1980: 134; 1996: 51; 2007: 24, 51, 413). Dolayısıyla bilgisizlik peçesi kalktıktan sonra da bu peçe etkisinde alınmış kararlara dayanan düzenin kalıcılığına ilişkin herhangi bir soru işareti bulunmaz.

Bu öncüllerden hareketle müzakereci modelin, hiç değilse orijinal durumda adil bir düzenin içeriği ve kurumlarına ilişkin örtüşen bir görüş birliğine varana dek, mevcut demokrasi biçimlerinden temsili olana kıyasla doğrudan demokrasiye yakınsadığı açıktır. Her şeyden önce sürecin kendisi tam ve bireysel katılım esasına dayanır ve katılımcılardan beklenen; kamusal, eşit ve özgür müzakere sürecinde kamusal faydayı ön planda tutarak kendi arzularını dile getirmeleridir. Bu bakımdan müzakere süreci, belli bazı hipotetik durumlar dahilinde düşünülmesi dışında, Atina Polisi yurttaşlarının Genel Meclis'te (*Ekklesia*) ya da Agora'da kamusal meseleleri tartışmaları ve nihayetinde bir karara varmalarını andırır. Ancak tam da bu benzerlik, müzakereci demokratik modelin teorik sorunlarının yanına bir de uygulanabilirliğe ilişkin sorun demeti ekler.

3. Rawls'un Müzakereci Demokratik Modelinin Teorik ve Pratik Sorunları Üzerine

Müzakereci demokratik modelin sınırlarının Rawls tarafından çizildiği halinde teorik ve pratik olmak üzere iki temel sorun alanı bulunur ve bunlar en genel düzeyde, müzakere sürecinin herkesin onayıyla oluşan çıktısı olan adil bir düzene, Rawls'un zihnindeki ideal müzakere ortamı tam olarak hayata geçse dahi, ulaşmanın mümkün olmayabileceği ihtimalini gündeme getirir. Modelin teorik sorunlarını süreci tersten alarak inceleyecek olursak, müzakerenin tüm katılımcıları adil bir düzen üzerinde uzlaşma niyetinde olsalar bile, bir müzakerenin uzlaşmayla sonuçlanıp sonuçlanmayacağı ya da bu uzlaşmanın ne kadar zaman alacağı belirsizdir. Böylesi bir belirsizlik durumunda müzakerenin hangi şartlar altında ve ne kadar süre daha devam edeceğine karar vermek ise hiç kolay olmayacaktır. Rawls ise müzakere ortamının eşitlikçi, iş birliğine ve uzlaşmaya açık bireylerden oluşan katılımcı profiline güveninden ötürü olsa gerek, müzakereye dair herhangi bir tartışma usulü kuralı ve olası anlaşmazlık durumunda kararı belirleme adına bir yöntem belirlemeye gerek görmez. Ancak takdir edilmelidir ki, birbirinden farklı bireylerin kamusal meseleler üzerinde karara varmak için müzakere etmesi her daim anlaşmazlığa açıktır ve bu sorunun katılımcıların aynı adalet anlayışını paylaşmaları gibi bazı öncüller tarafından otomatik olarak çözüleceğini varsaymak neredeyse sorunu görmezden gelmekle eş değerdir.

Bu sorunun ne denli bariz olduğunun bir kanıtı Habermas ve Benhabib gibi farklı müzakereci tasarımlar oluşturan düşünürlerin müzakere sürecini, varılması beklenen sonuç

üzerinden değil de müzakerenin işleme biçimi üzerinden tanımlamalarıdır. Müzakereyi yalnızca müzakerenin işleme biçimi ve kurallarına ilişkin bir süreç olarak tanımlamak aynı zamanda Rawls'un mecbur kaldığı birtakım varsayımlara ihtiyaç duyulmamasını da getirir ve böylece Habermas müzakereci tartışma ortamını bizzat var olan toplum dahilinde ve verili siyasi oyun alanında tanımlayabilmiştir. Buna göre ideal bir müzakere, akıl sahibi ve düşüncelerine ifade edebilen tüm bireylere açık ve katılımcıların adil bir dağılım adına müzakere kuralları dahil her şeyi sorgulama ve değiştirilmesini talep etme haklarının bulunduğu tam özgür ve tam katılımcı bir ortamdır (Habermas, 1996: 305-306). Bu bağlamda Habermas'ın müzakereci demokrasiden anladığı temelde adil biçimde düzenlenmiş ahlak, etik ve pratik alanlara ilişkin pragmatik, demokratik ve eşitlikçi pazarlık süreçleridir (1999: 43). Eşit ve özgür katılımı teşvik etmesi umulan kurallar dışında ise müzakere sürecine ilişkin herhangi bir yer, zaman, mekân, konu ve uzlaşma zorunluluğu gibi sonuç sınırlaması bulunmaz. Kamusal bir müzakerenin doğuşu için ihtiyaç olan tek şey iletişim ve tartışmadır (Özbank, 2009: 35-36).

Benhabib'in tarif ettiği "işlemselci" (procedural) müzakereci demokrasi modeli de Habermas'ın müzakere anlayışını yakınlık gösterir. Bu bağlamda işlemselci müzakereci demokrasi, kuramsal olarak, bu özgür ve eşit kamusal tartışma faaliyetinin müzakere kurallarının titizlikle uygulanması gereken biçimine gönderme yapar. Müzakerenin amacı herkesi olası en iyi çıkarına hizmet etmesi beklenen kamusal bir kararın, hiç değilse o karardan etkilenme ihtimali olanların katılımıyla, açık ve eşitlikçi bir tartışma süreci sonunda alınmasıdır. Böylesi bir müzakere süreci ise katılımcılarına soru sorma hakkı eşitliği, yeni tartışma başlatabilme keyfiyeti ve söylemin oluşması sürecinin kurallarını sorgulayabilmek de dahil neredeyse sınırsız bir özgürlük sunar (Benhabib, 1999a: 104-111).

Bu müzakere sonucunda ise vatandaşların hem bilgisi hem de farklı perspektifleri görebilmeleri sayesinde ufukları genişleyecek ve kendi fikirleri dahil tüm fikir ve kararları tekrar gözden geçirecek ve değişime daha istekli olacakları öngörülür. Böylece daha üst bir rasyonellik düzeyinde kararlara ulaşılması ve bu kararların daha fazla destekçi bulabilmesi umulur (Benhabib, 1999a: 107-109). Dolayısıyla Rawls'un modelinin aksine, söz gelimi neyin adil olduğu konusundaki gibi bir biçimde tartışmadan arındırılmış, sabitlenmiş ya da müzakere ortamına katılımın bir koşulu olarak kabul edilmesi gereken hiçbir şey yoktur. Bu müzakere ortamının katılımcısı olmak için, Schmitt (2000: 5) tarafından tanımlanmış olan kamusal tartışmanın doğası tarifini andırır biçimde, eşit ve özgür bir ortamda hem ötekiyi ikna etme hem de ötekenden gelebilecek rasyonel argümanlar sonucunda ikna olma niyetini aynı anda taşımak yeterlidir. Nitekim bireylere gerçekten çoklu politik alternatifler sunulmasının ve aralarından özgürce seçim yapabilmelerinin koşulu da böylesi bir müzakere sürecidir (Manin, 1987: 357).

Bununla birlikte, Rawls tarafından kuramsallaştırılmış bu yapının sorunları, Habermas ve Benhabib gibi düşünürlerin öngördüğü biçimlerde müzakere prosedürün netleştirilmesiyle çözülemeyecek kadar çeşitlidir. Bu bağlamda diğer bir teorik sorun örtüşen görüş birliğinin oluşmasını mümkün kılacağı varsayılan ve bunu da varsayım üstüne varsayım inşa ederek yapan hipotetik ortamın, orijinal pozisyonun bileşenlerinden kaynaklanır. Bu pozisyonun en önemli öncülü, bireylerin bilmezlik peçesi sayesinde bireysel özelliklerinin oluşturulması muhtemel “adil” düzende kendilerine avantaj ya da dezavantaj sağlayacağını bilmeden ve ortak olarak paylaştıkları adalet anlayışı sayesinde de bunu bir şekilde bilseler bile göz önünde bulundurmadan karar vermeleridir. Böylesi bir teorik tasarımın ise hem ortaya çıkış motivasyonunda hem de teorik ayaklarında sorunlar bulunur.

İlk olarak çıkış motivasyonundaki sorunu açıklamak gerekirse, öncelikle müzakereci demokrasinin meşruiyet dayanaklarından biri farklılıkların kamusal alanda temsil edilebilmesine imkân sağlamasıdır. Halbuki, bireylerin farklılıkları paranteze alınarak ya da bu farkların bir kısmına dair bilgilerin bir çeşit blokaja maruz bırakılarak bir kamusal tartışma ortamı kurulması söz konusu modeli, hiç değilse farklılıkların tanımladığı bölünmüş bir toplumda bu farkın taşıyıcısı olan birey ve grupların temsili konusunda, meşruiyet dayanağından mahrum bırakabilecektir. Ancak bu eleştirinin, müzakereci modelin paylaştığı liberal evrenselci pozisyonun farklılıkların kamusal alandaki temsiline dair öngörülerini üzerinden bertaraf edilebilme ihtimaline bir pay bırakmak yerinde olacaktır.

Orijinal pozisyonun bileşenlerine ve bu sayede oluşması umulan eşit, özgür ve yansız tartışma ortamına dair teorik sorunlar ise bir parça daha çetrefildir. Her şeyden önce Rawls’un tahayyülündeki gibi yansız, herkesin uzlaşma önceliğinde ve adil düzenin ne olduğu konusunda hem fikir olduğu bir müzakere ortamına -bilgisizlik peçesi sayesinde- ulaşılabilsede dahi, bireyler arası diyalog esnek ve dile getirilen-geçirilmeyen birçok mesajın diğer bireyler tarafından alımlanabildiği bir ortamdır. Bu bakımdan bizzat müzakere sürecinin diyalog ortamında hangi bireysel özelliklerin ağırlıklı olduğu ve bunun ne anlama geldiğini çözmek hiç de zor olmayacaktır. Bu andan itibaren eşitsizliğin ana norm olduğu liberal toplumda gerçekleşen müzakerede, Benhabib’in (1999b: 80) öngördüğü biçimde yansız³ bir müzakere ortamı sağlanmış olsa dahi, bireylerin farklı özelliklerinden kaynakların avantajlarını nasıl olup da tartışma ortamına ve sonucunda ulaşılabilecek düzene taşımak istemeyecekleri merak konusudur.

Nitekim Bezci’nin Schmitt’ten aktardığı üzere, devleti konu alan teorilerin insan doğasına yaklaşımı, genelde insan doğasına dair iki aşırı uçtan, insanlar doğuştan iyidir ve

³ Benhabib yansızlıktan hem hukuki hem de kamusal alanda cisimleşen normların farklı varoluş biçimlerinin devamlılığına müsaade edilecek şekilde biçimlendirilmiş olmasını anlar.

insanlar doğuştan kötüdür, birinin üzerinde yükselir (Bezci, 2006: 17). Rawls'un da adil bir düzene ulaşacak bireylerin müzakere ettiği ortamda bu bireylerin bazı özelliklerini bilgisizlik peçesi ile bloke etmeye ihtiyaç duymasına bakılırsa, insan doğasına dair kötümser bir yaklaşımı benimsediği iddia edilebilir (Kocaoğlu, 2014: 54). Dolayısıyla bu peçenin bir biçimde işlese dahi işe yarayıp yaramayacağı tartışması bir yana; adil bir düzen kurabilmek için kişisel özelliklerinin toplumsal alandaki anlamı hakkındaki bilgisi bloke edilmek zorunda kalınan bireylerin bu blokajın etkisini neden kırmayacakları veya toplumun kuruluş aşaması sonrasında bu blokaj öyle ya da böyle kalktığımda neden herkes için adaleti gözetecekleri ve söz konusu adil uzlaşmayı neden korumayı seçecekleri belirsizdir.

Dikkat edilirse, bütün bu olumsuz senaryolar bilgisizlik peçesi işe yaradığında dahi, yukarıda anılan sebeplerden ötürü, gerçekleşebilir. Bu gerçekleştiğinde ise bireylerin kendilerine avantaj sağlayacak olan düzenlemelerde değil de toplumun en dezavantajlı kesimlerine en fazla faydayı sağlayacak düzenlemelerde karar kılmaları ise yine faydalarını maksimize etme odağında olarak davranmamalarına bağlı olacaktır. Eşitsizliğin norm olduğu ve adil kararlar verebilmeleri için bireysel özelliklerine dair bilgileri bir süre bloke edilmeleri gereken liberal bir düzende yetişmiş bireylerin ise, müzakereye Rawls'un zihnindeki niyetle başlasalar bile, süreç içerisinde bu niyeti muhafaza edeceklerinin bir garantisi yoktur.

Bu noktada en açık ve ulaşılabilir çözüm, bireyler arasında eşitsizlik yaratan kişisel nitelikler yok edilemeyeceği için, bireysel niteliklerin toplumsal alanda yarattıkları farkı küçültmek adına sosyo-ekonomik eşitliği devreye almak gibi görünmektedir. Benhabib de sosyo-ekonomik eşitliği, bilhassa müzakere sürecinin sağlıklı işlemesi için elzem görmekte ve bu eşitliği ideal (eşit, özgür ve katılımcı) bir müzakere sürecinin temeline yerleştirmektedir. Çünkü ancak bu eşitlik bireylerin bir tartışma ortamında bir sava itiraz edebilme ya da çıkarlarına herkese karşı koruyabilmesini garanti edebilir (Benhabib, 2014: 121). Ancak bir toplumu uzlaşma ekseninde bir araya getirmenin yalnızca sosyo-ekonomik eşitlemeyle başarılması pek mümkün görünmemektedir.

Öncelikle, liberal toplumlarda böylesi bir eşitlik ne arzulanır ne de ulaşılabilir bir durumdur. Nitekim, doğası gereği kapitalizmi doğallaştıran sözleşmecî teorilerin en ciddi sorunlarından biri aslında müzakereci demokrasi dahil tüm liberal tasarımlar için de genel bir çıkarıma müsaade eder: bireyler arasındaki toplumsal sözleşme -ki bu durumda çıktısı Rawls'un adil düzenidir, insanlar arasındaki orijinal eşitliği varsayarken, sözleşmenin bir sonucu olarak sınıfsal eşitsizlikleri kurumsallaştırıp doğallaştırırlar (Nelson, 2006, s. 80-81). Böylesi bir doğallaşma süreci ve deneyiminin ardından söz konusu eşitlemenin eşitleme

öncesine göre şartlarında gerileme görülecek gruplarca neden ve nasıl kabul edileceği açıklanmaya muhtaçtır.

Dahası ünlü “Robbers Cave” deneyinde de ortaya konulduğu üzere, bireylerin ve grupların arasında temelini kaynaklar için birinin kazancının diğerinin kaybı anlamına gelen rekabet ve bunun sonucunda doğan eşitsizlik çoğu zaman bu ilişkinin kaybeden tarafında kazanan tarafa karşı bir gücenme ve öfke yaratır. Yine aynı araştırmada ortaya konulduğu üzere bu sistem kaynaklı yabancılaşma bir kez ortaya çıktıktan sonra, sosyo-ekonomik eşitleme gibi rekabeti ve sonuçlarını ortadan kaldıran önlemler ise tek başına yeterli olmamakta ve bu grupların arasında her ikisinin de faydasına olacak şekilde iş birliği imkanları yaratılması gerekmektedir (Sherif vd. 1988: 243-244). İşte kapitalist toplumlardaki bireyler ve gruplar da böylesi sıfır toplamlı rekabet ve eşitsiz paylaşım ortamını doğal olarak ötekiye karşı bu olumsuz hisleri sık sık deneyimler. Üstelik kapitalizmde iş birliği de yalnızca bir ekonomik verimlilik prensibine işaret eder çünkü kapitalizm yapısı gereği rekabet ve rekabetin sonucunda doğan bir eşitsizlik rejimine ihtiyaç duyar.

Öte yandan tarihin akışında bir an için böyle bir eşitliğin arzulanabilir hatta belki de kaçınılmaz olduğu bir an gelse bile, kapitalizm dairesinde doğallaşması ve kurumsallaşması için tüm şartların hazırlandığı rekabetin ve sonucu olan eşitsizliklerin, söz konusu eşitsizlikler ortadan kalksa dahi, bu eşitsizlikleri deneyimlemiş ya da hatıralarıyla büyümüş bir neslin zihninde kalıcı olma ihtimali yüksektir. Dahası bir toplumun üyeleri çıkar ve talep olarak adil düzenin bileşenleri hususunda bir görüş birliğine varabilmek için hipotetik ve hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir bilgisizlik peçesi ardında oluşacak karar süreçlerine ihtiyaç duyacak denli ayrılmışsa, burada ayrışmanın sosyo-ekonomik temellerinin yanında kültürel temelleri de olsa gerektir. Nitekim Habermas da rasyonel bireylerin bir kısmının kültürel kodlarından, geçmişlerinden ya da başka nedenlerden kaynaklanan engeller nedeniyle rasyonel müzakereye dâhil olamayacağını belirtir (1996: 324-325).

Buradan hareketle denilebilir ki, eşit ve özgür müzakerenin önündeki tek engel sosyo-ekonomik olmayabilir ve bireylerin kamusal müzakere ortamında kendilerini özgür ve diğer bireylerin eşiti olarak görmelerinin önünde yaşamları boyunca deneyimledikleri veya hatıralarını dinledikleri eşitsizlik deneyimleri ciddi engeller oluşturabilir. Nitekim Rawls da bunun farkında olacak ki, söz konusu ayrılmış toplumun herkesin iyiliğine bile olsa uzlaşma önceliğinde bir araya gelebilmesini ancak gerçek hayatta varlığı olmayan hipotetik bir blokaj mekanizması sayesinde tasarlayabilmiştir. Yine de bireylerin ve grupların arasında, kapitalist sistemde pek mümkün görünmeyen türde bir hayat ortaklığı pratiği oluşturulmadan uygulanacak bir sosyo-ekonomik eşitleme programının, kaynağını geçmişteki rekabet ve

eşitsizlikten alan kültürel ayrımların kapanması çok daha uzun süreli ve kontrol edilemez olacağından, ciddi biçimde ayrılmış bir toplumu nasıl olup da uzlaşma önceliğinde bir araya getirebileceği belirsizdir

Bu belirsizliğe “bireylerin aynı adalet anlayışını paylaşmaları sayesinde” cevabı verildiği takdirde bu da bir başka soruna yol açacaktır. Zira bireylerin adil bir düzeni oluşturacak kurumların niteliğini belirlemek için içsel akıl yürütme süreçlerine birtakım sınırlar dayatan düzenleyici bir pratik olarak müzakereci demokratik proje, asgari de olsa uzlaşma odaklı müzakere ortamı tasavvur etmesiyle adil olanın ne olduğu konusunda hem fikir olan bireylerin arasında er ya da geç bir uzlaşma doğacağını varsayar görünmektedir. Halbuki, müzakere ortamında çatışma yalnızca farklı ilgi, çıkar ve önceliklere sahip bireyler arasında değil aynı ilgi ve amaçlara sahip fakat bu amaçların gerçekleşme zamanlaması, biçimi ve yoğunluğu konusunda farklı fikirlere sahip bireyler arasında da çıkabilir (Manin, 1987: 350). Başka bir deyişle, bireylerin adil düzende gerekli olan kurumlara ilişkin fikirleri ayrı olmasa da bunların biçimi, yürürlük prensipleri ve zamanlaması gibi konularda farklı düşüncelere sahip olmaları imkân dahilindedir.

Bunun yanında, ortak bir adalet anlayışı temelinde uzlaşma arayışının kendisi, herkesin çıkarını eşit ya da hiç değilse olası en iyi düzeyde temsil eden yansız bir çıkarın var olduğu ve bulunabileceği varsayımına dayanır. Oysa tüm insanlar için geçerli olan ortak bir iyi bulmak hiç de kolay değildir, bu iyi adalet bile olsa (Schumpeter, 2003: 251-252). Nitekim insanların ortak özelliği olan rasyonelliğin, -ki muhtemelen Rawls buna güveniyordu, adil bir toplumun bileşenleri hakkında ortak bir karara varmak için yeterli zemini sunacağı da şüphelidir. Zira böylesi bir ortak kararın önünde yalnızca farklı düşünme biçimleri, rasyonel olabilecek seçimlerin bolluğu veya insanların farklı rasyonellik düzeyleri değil, aynı zamanda rasyonel olduğu varsayılan kararın duygular ve geçmişin kalıntıları gibi farklı kaynaklardan besleniyor olduğu gerçeği de durur. Bu yüzden müzakere farklı ihtiyaçları, önyargıları, özelemleri, zayıflıkları ve sonuçta rasyonaliteleri olan somut “ötekilerin” bulunduğu unutulmamalıdır (Benhabib, 1999b: 107). Dolayısıyla müzakere en baştan ve önyargısız bir şekilde başlamaz; tam tersine katılımcıların zihin dünyalarını etkileyen her şey, ilke düzeyinde rasyonel olduğu savunulabilecek bireysel ve grupsal rasyonalite biçimleri yaratır.

Bunlardan hareketle, orijinal pozisyonun öncüllerinin hayata geçtiği ideal bir müzakere ortamında bireylerin şu ya da bu sebeple birbirleriyle uzlaşmak yerine çatışmayı seçebileceği ortadadır. Habermas da müzakereci modelin bilhassa orijinal pozisyon gibi bir korunaktan mahrum olan modern toplumlarda uzlaşma yaratma hususundaki sınırlarının farkında gibidir ve önemli bir riske işaret eder. Buna göre müzakerenin kendisi uzlaşılması

gereken bir süreç olarak kodlandığında müzakerenin çoğunlukla türdeş bir kanaat iklimine yol açan küçük gruplarda pratik edilmesi ya da müzakereci demokrasinin ruhuna aykırı bir biçimde doğrudan onay odaklı bir uygulaması gibi sonuçlar doğabilecektir (Habermas, 2014a: 349). Bu risklerden ikincisi temsil krizinin tüm olumsuz sonuçlarının tekrarına işaret ederken, ilkinin gerçekleştiğinde olası sonuç bölünmüş toplumlardaki bireylerin yalnızca uzlaşabilecekleri bireylerle müzakere sürecine girmeleri ve diğerlerini yok saymaları ve cemaatlerin içe kapanmasıdır. Bu içe kapanma sonucunda ise uzlaşma odaklı kamusal müzakere Sen'in (2010: 179) "çoğul tekkültürlülük" kavramına gönderme yapacak biçimde, içe kapanmış grupların kendi yankı odalarında ve zaten müzakereci demokratik ortama gerek duymadan da uzlaşabilecekleri bireyler ve gruplarla uyguladıkları bir pratiğe dönüşme riski taşır.

Benzer şekilde Mouffe de bu modeli ve uzlaşma odaklı doğasını modern (liberal) toplumsal hayatın tanımlayıcı bileşenlerinden biri olan çatışma ve rekabeti dışlamasının yaratacağı riskler üzerinden eleştirir (1999: 3-4). Mouffe'ye göre farklılık ve dolayısıyla çatışma ihtimaline kapalı bir uzlaşma, ya da Mouffe'nin deyimiyile "mutabakat modeli", modern bölünmüş toplumlarda ulaşılması neredeyse imkânsız olmasının yanı sıra, tehlikelidir de. Çünkü çatışmanın dışlanması vesilesiyle ulaşılacak bir uzlaşmaya dayalı düzen, çatışmanın temelde müzakere alanının en baştan beri dışında bırakılmış olan ahlak zemininde ve antagonistik biçimde doğduğu bir ortam yaratabilecektir (Mouffe, 2013: 82-88). Bu bakımdan Mouffe'nin önerisi de etik siyasal temeli olan bir demokrasi anlayışı üzerinde uzlaşmak ve bu anlayış dahilinde siyasi çekişme ve mücadelenin de odağına zorunlu bir uzlaşmayı koymadan tecrübe edilmesidir (Üstüner, 2007: 319-321).

Modele uzlaşma odaklılığı üzerinden yöneltilen tüm bu eleştirilere Rawls'un teorisinden üretilebilecek cevap ise müzakerenin katılımcılarının makul bireyler olmaları gerektiği, makul bireylerin kendilerini farklı öncelik ve arzuları olan insanlarla diyalog kurmaya zorlayarak yukarıda sayılan türde mahzurları, söz gelimi içe kapanma ya da ahlaki zeminde bir antagonistik çatışma, yaratabilecek faaliyetlere girişmeyecekleridir. Nitekim makul birey kasıt belli ki liberal değerleri benimsemiş insanlardır ve Rawls'un tahayyülündeki bu bireyler müzakerenin katılımcısı olduğu an kendi çıkarını azami hale getirme odaklı *homo economicus* birey olarak değil toplumun dengeli ve adil olmasını arzulayan *homo politicus* olarak davranacaktır. Dolayısıyla aynı kamusal hissiyatı ve önceliği paylaşan makul bireylerin çoğunlukta olduğu bir toplumda yukarıda açıklanan risklerin doğmayacağı savunulabilecektir. Dahası uzlaşma durumu da bireylerin her konuda uzlaşması anlamına gelmez. Bireylerin üzerinde uzlaşmaları gereken tek konu adaletten ne anlaşılacağıdır. Geri kalan her şey ise bu anlayış birliği çerçevesinde tartışılmaya açıktır (Cohen, 2009: 40).

Öte yandan en azından bir konuda, hem de birçok alt alanda fikir birliğini gerektiren adil bir toplumun ilkesel ve kurumsal düzenlemeleri gibi oldukça kapsamlı bir konuda, uzlaşılması zorunluluğuna gönderme yapan bir cevap Rawls'un modelinin evrensel birtakım adalet ilkelerine ulaştıktan sonra sabitlenecek bir topluma dair olması ihtimaline kapı aralar. Böyle bir sabitleme ise Hegel'in (2011: 181-182) "tarihin sonu tezlerinden" çok da farklı görünmemektedir zira bir biçimde ideal haline geldiği düşünülen bir toplumsal düzenin hayatın dinamizmine hangi mekanizmalar yardımıyla uyum sağlayacağı, sağlayamazsa nasıl güncelleneceği belirsizdir. Nitekim büyük bir uzlaşmaya dayalı toplumsal düzen yine toplumun hiç değilse benzer oranda büyük bir çoğunluğu tarafından istenmedikçe değişmeyecektir. Toplumun büyük bir çoğunluğunun ise zaten bizzat kendileri tarafından oluşturulmuş bir düzende yapısal ve köklü değişikliklerin gereğine ikna olması ise hiç kolay olmayacaktır.

Dolayısıyla Rawls tarafından hayal edildiği haliyle, minimal de olsa böylesi "pürüzsüz" uzlaşma durumlarının, bu "ideal" duruma ulaşıldıktan sonra yaratacağı sürtünmesiz ortamın dinamik yapıdaki bölünmüş bir demokratik toplumda iş görmeyebileceği ihtimali gözden kaçırılmamalıdır. Bu düzenin bekçilerinin bahse konu uzlaşmanın çıktısı olan düzeni korumak için gösterecekleri her türden çaba hesaba katıldığında ise durumun ciddiyeti bir kat daha artacaktır. Bununla birlikte, tüm bu teorik sorunlar Rawls'un farklı okumaları sayesinde bir biçimde çözülebilsen ya da görmezden gelinebilse dahi, müzakereci demokratik modelin pratik aşaması olan doğrudan demokratik uygulamaların modern toplumlar özelinde çok ciddi pratik sorunlar yaratacağı iddia edilebilir. Bu sorunlar ise müzakerecinin adil bir düzenin oluşum aşamasıyla sınırlandırılıp sınırlandırılmamasına göre artıp ya da azalabilecek, fakat, teorik olanların aksine, tamamen yok edilemeyeceklerdir.

Öncelikle müzakereci (ve doğrudan) demokratik model adil bir düzenin kurulmasıyla sınırlandırılacaksa ortadaki pratik sorun açıktır; Schumpeter'in de altını çizdiği gibi geniş kitleler, belirli bölgeler için otoyol gerekliliği, alkolün yasal kullanımında yaş sınırı gibi tek tek sorulara cevap verebilecek kapasitede olsa da birbiriyle ilişkili ekonomik ve sosyal konulara ilişkin soru veya yanıtları formüle etmekte zorlanabilirler (2003: 250-251). Binlerce bireyin katılım hakkına sahip olduğu bir senaryo ise karar alma konusunda sürdürülebilir olmayan bir duruma işaret eder ve bu iddia da bizzat doğrudan demokrasinin arketipi olan Atina Polisi'ndeki uygulamalar yoluyla desteklenebilir.

M.Ö. 6. yüzyılın başlarında Solon'un *arkhon* seçilmesiyle başlayan ve onun çıkardığı yasalarla şekillenen Atina demokrasisinde siyasete katılmak ve seçilmek için erkek olmak, Atina vatandaşı olmak ve belli düzeyde vergi ödeme kapasitesi gibi bazı dışlayıcı kriterler mevcuttu. Üstelik bu katılım hakkının en önemli bileşenlerinden olan vatandaşlık M.Ö. 5.

yüzyıldaki Perikles döneminden itibaren Atinalı babadan olmanın yanında ancak Atina vatandaşı bir erkeğin kızı olan bir anneye sahip olmakla da sınırlandırılmıştı (Aristoteles, 2020: 30-31, 47). Perikles dönemindeki nüfus ise yaklaşık 400.000 kişiydi ve böylesi dışlayıcı pratiklerin olduğu bir dönemde siyasete katılma hakkına sahip yurttaş sayısının ise, yukarıda anılan sınırlamalar dahilinde ve erkekler arasındaki vatandaşlık oranının toplam erkek nüfusun dörtte biri olduğu gerçeğinden hareketle, yaklaşık 50.000 kişi civarındaydı (Şenel, 1970: 261, 293). Bu sınırlamalara ek olarak yine Perikles dönemindeki baskın olan tarımsal ekonomik faaliyet yoğun olarak köle emeğine dayalı üretim yöntemlerine dayanmaktaydı ve bu da vatandaşların siyasi konularla ilgilenmeleri için boş zaman sağlıyordu (Ağaoğulları, 2009: 21). Başka bir deyişle siyaset, vatandaşların tarım alanlarına uzak Genel Meclis'e katıldığı günlerde ekonomik faaliyetlerden vazgeçilmesi zorunluluğu anlamına geldiğinden, vatandaşlar arasında da ancak köle emeğini düzenli olarak kullanabilecek denli maddi ayrıcalıklara sahip kesimlerin ilgilenebileceği bir "lüks" idi (Ferguson, 1963: 49-50).

Tüm bunlardan hareketle katılım hakkı olan vatandaşlardan siyasi karar alma sürecine katılanların oranının ciddi oranda düşeceği varsayımında bulunmak yerinde olacaktır. Fakat işin matematiği de ortadadır ve katılım imtiyazına sahip yurttaşların katılımının yalnızca onda biri bile Genel Meclis'te 5000 kişi anlamına gelir -ki bu da belirli bir sorunu tartışıp bir karara varmak için oldukça fazla kişi demektir. Bu durumun ciddi bir sorun teşkil ettiğinin kanıtı ise Atina Polisi'nde dahi müzakereci modelde yeri olmayan bir pratiğe; yönetmek ve karar almak için bir komitenin, bir grubun veya bir kişinin atanması uygulamasıdır. Bu bağlamda Solon döneminden itibaren Atina Polisi'nde Genel Meclis (*Ekklesia*), Dört Yüzler Konseyi⁴, Areios Pagus (Yüce Mahkeme), Yüksek Komiserlik ve Kamu Mahkemeleri (*Heliaia*) oluşan beşli bir yönetim yapısı öngörülmüştü. Aristoteles'in aktardığı üzere Dört Yüzler Konseyi'nin Genel Meclis gündemini belirleme, günlük işleri yürütme, vergi ve kamu borçlarını takip etme gibi bazı ayrıcalıkları vardı. Üstelik Konsey her gün toplanırken, kitlesel katılım potansiyeli nedeniyle Genel Meclis toplantısı dokuz veya on günde bir yapılıyordu (2020: 49-54). Dahası Genel Meclis'in oturum halinde olmadığı zamanlarda genel demokratik işleyişi kontrol etmesi için kurulmuş Dört Yüzler Konseyi de sürekli toplanmış halde değildi ve Kleisthenes tarafından yürütme organını andırır *Prytaneia* adı verilen bir idari yapı da Konsey'in toplanmadığı zamanlardaki genel işleyişi kontrol etmekle görevlendirilmişti. *Prytaneia* yılın onda biri kadar sürede tanınmış on aşiret grubundan biri tarafından sırayla kontrol ediliyordu (Ağaoğulları, 2009: 39).

⁴ Kleisthenes döneminde Beş Yüzler Meclisi olarak değişecektir.

Günümüze dönecek olursak, sağlık hizmetlerine ulaşımdaki ilerlemeler ve irili-ufaklı savaşların olmaması sayesinde demokrasiyle yönetilen birimlerin katılım hakkını haiz vatandaş sayılarının Atina Polisi ile kıyaslandığında devasa boyutlarda olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle teknik olarak Atina Polisi ancak bir karar oluşturabilmek için çok fazla nüfus sorununu kendi şartlarında kısmen deneyimlemiş olabilir. Ancak yine de Atina’da demokrasi sürekli bir eşit ve özgür müzakere pratiğine dayanmamış ve günümüzdeki anlamıyla temsili demokrasiye yakınsamıştır. Bu da doğrudan demokrasinin uygulanmasında çok fazla kişinin bir konuda karar vermesinin zorluğu gibi nüfusla ilgili zorlukların büyük ihtimalle hala mevcut olduğu anlamına gelir. Üstelik bu sorunların çözümünde, birçok sorunun çözümü için bir kestirme olarak kullanılan “teknolojik gelişmeler” de kendilerinden umulabilecek katkıyı sağlayamazlar. Zira bir konuda karar oluşturabilme hususunda nüfusun fazlalığının yarattığı sorun görüşlerin çeşitliliğinin ve uzlaşmazlık düzeylerinin artışıdır. Yapısı itibariyle siyasete katılım imkânını artıracak olan teknolojik gelişmişlik düzeyi olsa olsa bu zorlukların katmerlenmesine yarayacaktır.

Bu “karar vermek için fazla nüfus” riskine karşı çözüm önerilerinden biri müzakere ortamlarının artırılması olabilir. Nitekim mesele bireylerin iletişim halinde ortak bir karar almasına indirgenip kamusal alan geniş bir biçimde bireylerin özgürce konuşup tartışabildiği kapsayıcı ortamlar olarak tanımlandığında gelişen teknoloji ve iletişim imkânları sayesinde bu alanları birkaç düzine hane halkından oluşan sokak ya da site gibi oldukça yerel seviyelere düşürmek ve böylece “bir konu üzerinde tartışan ancak karar alamayan çok fazla birey” sorunundan kaçınmak başta çözüm olarak görünebilir. Ancak modern liberal demokrasilerde resmi olarak tanınmış ve üyeleri adına bağlayıcı kararlar alabilecek yerel müzakere ortamlarının sayısı olabilecek azami seviyeye çıkarılsa bile bu sayı toplamda hiç değilse yüz binlere ulaşmadığı sürece bu ortamlara katılım hakkına sahip minimum katılımcı sayısı yine de binlerle ifade edilmek zorunda kalınacaktır.

Müzakere ortamlarının sayısı yüz binlerle ifade edilecek düzeye çıkarıldığında ise bu, basit konularda bile topluluk sayısının ve dolayısıyla karar, hizip ve şerh çeşitliliğinin artması anlamına gelecektir. Böylesi bir soruna karşı olası çözüm ise, tıpkı ön seçim yoluyla nihai kararları verecek birey ve kurumların belirlenmesi pratiğinde olduğu gibi, karar alma sürecinin tabandan başlayacak şekilde karar alıcı katmanlara dahil olacak bireylerin ya da her bir katmanca tartışılacak konuların ve alınabilecek kararların ayrıştırılması olabilecektir. Fakat bu durumun bizzat kendisi de dışlayıcı uygulamalar ya da karar alma güç ve ayrıcalığının yalnızca belirli zümrelerle sınırlandırılması gibi eşit ve özgür müzakereye dayanan alternatif bir

katılımcı modelin ruhuna tamamen aykırı olacak temsili sistemin çözümlerini andırır birtakım önlemlere yaslanmak anlamına gelecektir.

Müzakere ortamlarının ya da katmanlarının artırılması gibi temsili sistemin arızalarını taşıyan siyasi karar alma süreçlerine milyonlarca yurttaşın bir şekilde gündelik ve aktif biçimde dahil edilmesinin yaratacağı olası ve yine yukarıda özetlendiği biçimin tam tersi bir diğer sorun ise muhtemel bir kitlesel apati olacaktır. Bu riskin altında, bireylerin ulusal düzeydeki siyasi karar alma süreçlerine dahil edildiklerinde deneyimleyecekleri anonimleşme ihtimali bulunur. Nitekim anılan biçimde bir çeşitlenme ya da katmanlaşmanın bireye en yakın birimden başlayıp ulusal düzeye ulaşması beklenen müzakere sürecine bir yabancılaşma yaratması muhtemeldir. Bireyler bu yabancılaşmayı tıpkı temsili demokraside olduğu gibi ancak bu kez süreci kendilerini temsil ettikleri ve sorunun temsili sitemde bulunamayacağı bir ortamda tam tersinden ancak aynı sonuçlar üzerinden, birçok zorluk yaşayarak katıldıkları müzakereye dile getirdikleri talep ve düşüncelerinin etkilerini karar düzeyinde görmede zorluk yaşayarak, deneyimleyebileceklerdir.

Üstelik bu uzun ve bireyi anonimleştirerek yabancılaştıracak müzakere sürecinde siyasetle bağın korunması ise kapitalist sistemin oyalama kapasitesi nedeniyle git gide daha da zorlaşacaktır. Başka bir deyişle, kapitalist süreçler tarafından düzenlenmiş hayatın muazzam temposuyla katmerlenen siyasetin vatandaşların taleplerine duyarlılığını kanıtlamak için gerçek hayatta bir değişiklik yaratmaya yönelik görece yavaş işleyişinin yurttaşlar arası sinizm potansiyelini beslemesi muhtemeldir (Carnaghan, 2001: 362). Rawls'un zihnindeki müzakereci modelin liberal ve dolayısıyla kapitalist sistemin üzerinde yükselen bir toplum dahilinde şekillendiğini düşünürsek, siyaset ve katılım hususunda kapitalizm kaynaklı yabancılaşma riskinden azade olmadığı da görülecektir.

Bunlara ek olarak, müzakereci doğrudan demokratik karar alma yöntemleri, Rawls'un modelinde öngördüğü biçimiyle toplumsal düzenin kuruluşuyla sınırlı tutulmayıp bu düzen kurulduktan sonra, hiç değilse önemli kararların alınması esnasında da başvurulacak bir yöntem olarak benimsendiğinde kendini gösterecek yeni bir sorun alanından söz edilebilir. Bu sorunun da kökeninde Atina Polisi ile günümüz modern kapitalist toplumları arasında siyasete doğrudan katılımı zorlaştıran ortak maddi şartlar yer alır. Nitekim üzerinden binlerce yıl geçmiş olsa da boş zamana sahip olmanın siyasete katılımın önemli bir koşulu olmaya devam ettiği savunulabilir. Mevcut kapitalist sistemde boş zamanı olan bireylerin oranının bir Antik Yunan kent devletinde boş vakte sahip olan vatandaşlardan çok daha fazla olmadığını varsaymak yerinde olacaktır. Herhangi bir modern (kapitalist) devlette ise, Ferguson'un (1963: 49-50) hatırlattığı biçimiyle Atina Polisi'nde Perikles döneminde hayata geçirilen katılım tazminatına

benzeyen, katılıma istekli tüm vatandaşların katılımı sonrası doğabilecek olası ekonomik kayıpları telafi etmeye ciddi bir kaynak ayrılmayacağı da pekâlâ varsayılabilir.

Bu bakımdan siyasete katılım hususunda bireysel ve grup çıkarların temsilinin arayışı dışında, örneğin bir kamusal ahlak ya da adalet anlayışı gibi, bireyleri motive edebilecek herhangi başka bir unsur bulabilmek kolay değildir. Dolayısıyla yukarıda sayılan sebeplere ek olarak, siyasete katılım ile boş zaman arasındaki çoğu zaman doğrusal olan ilişkinin sürmesinin de bir sonucu olarak, toplumun kuruluş aşamasıyla sınırlı kalmayıp sürekli olarak devam eden siyasete doğrudan demokratik süreçlerin gerektirdiği biçimde aktif katılımın ya boş zamana sahip ya fayda maksimizasyonuna odaklanmış ya da ikisini bir araya getirebilmiş belirli kişi ve gruplarla sınırlı kalacağı iddia edilebilir. Bu bakımdan, doğrudan demokrasinin katılımcı uygulamalarının yalnızca bir grup yurttaş tarafından etkili biçimde kullanılabileceği açıktır ve müzakereci demokratik siyaset kuruluş aşamasıyla sınırlı kalmadığı takdirde, birkaç güçlü kişi, grup ya da kurumun kontrolü ele aldığı ve temsil açısından sonuçları temsili demokrasiden çok da farklı olmayan bir yapıya evrilebilir.

Ancak bu tanıdık “siyasetin belli bir zümrenin kontrolünde olması” sorununun müzakereci doğrudan demokrasi pratiğine toplumun kuruluş aşamasıyla sınırlı kalmayacak şekilde başvurulmasının sonucunda doğması aslında sorunun çok daha tehlikeli bir varyantını işaretler. En kısa haliyle bu tehlikenin altında, müzakereci demokrasi gibi doğrudan katılımcı demokratik uygulamaların doğası ve vaatleriyle bağlantılı olarak temsili uygulamalardan daha fazla meşruluğa sahip olması yatar. Siyasete doğrudan katılım, siyasi sürece hem katılımı ve hem de güveni tesis eder (Stadelmann-Steffen ve Vatter, 2012: 538). Böylece elde, bireylerin doğrudan katılımı üzerine inşa edilmiş ve meşruiyeti tartışma konusu yapılamayan ancak örgütlü ve bir amaç etrafında birleşmiş siyasi bilince sahip grupların domine etmesinden de korunaklı olmayan bir sistem kalır.

Bir kez daha Atina Polisi’nden örnek verilecek olursa, Ağaoğulları'nın da belirttiği gibi Polis'te Genel Meclis'in varlığı tüm vatandaşların katılımına açıktı ancak siyasi yapı azınlık bir vatandaş veya grup tarafından kontrol ediliyordu. Başka bir deyişle, demokratik yurttaş katılımı bir yanılısamaydı ve kritik kararları meşrulaştırmaya yarayan ideolojik bir araçtı (2009: 45). Yukarıda anılan gerekçeler birlikte düşünüldüğünde, modern kapitalizm dahilindeki bir doğrudan demokrasinin de sınırlı bir özel grup çıkarlarının meşruiyetinin tartışmaya kapalı bir düzende gerçekleşmesi anlamında Atina demokrasinden de temsil krizinin deneyimlendiği modern temsili demokrasiden de farklı olmayacağı savunulabilir. Başka bir deyişle kapitalist toplumlardaki müzakereci doğrudan demokrasinin; sıradan vatandaşlardan oluşan çoğunluğun siyasete katılım için gerekli imkânlarla sahip olanlarının hazzı dürtülerinin tatmininin teşvikiyle,

bu hazlara ulaşmakta zorlanması muhtemel imtiyazsız olanların ise siyasetle ilgilenmek için pek fazla boş vakit bulamaması yoluyla siyasetten dışlanması sayesinde siyasetin küçük ve ayrıcalıklı bir azınlık tarafından kontrol edilebilmesi hususunda iyi ihtimalle Atina Polisi'nden çok da farklı olmayacağı açıktır. Böylesi toplumsal düzenlerde ise kanaat akışı politize olmuş gruplardan olmamış gruplara ve yüksek statülü gruplardan da düşük statülü gruplara doğru akacak ve özel ve sınırlı grupların çıkarlarının tartışmasız meşruiyetle topluma dayatılması sonucunu, kamusal müzakere sürecini bir grubun başka bir grup üzerinde hakimiyetinin aracına dönüştürerek, getirebilecektir.

4. Sonuç Yerine

Metinde detaylandıran hususlar kısaca özetlenecek olursa, liberal çoğunlukçu temsili sistemin modern ve karmaşık toplumlarda doğan taleplerin siyasete yansıtılması hususunda sonu temsil krizine kadar varan birtakım sorunları bulunur. Bu kriz eninde sonunda sistemin meşruiyetinin sorgulanmasına kadar varabilecek birtakım köklü eleştiri ve sosyal hareketler benzeri politik eylemlilik biçimlerine ilham verdiği için, bilhassa liberal demokrasi içinden çözüme yönelik birçok öneri getirilmiştir -ki Rawls'un müzakereci demokrasi modeli de bunlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, müzakereci demokratik projenin teorik detaylarına ve pratikte işleme imkânına dair eleştirel bir okumayla bu modelin liberal demokrasiler dahilinde yaşayan toplumların deneyimlediği, temsil krizi dahil, sorunlara gerek teorik gerekse doğrudan demokrasi bağlantılı pratik problemlerinden ötürü net bir yanıt olamayacağı sonucuna varılabilir.

Müzakereci demokratik modelin teorik sorunları çoğunlukla modelin öncülleriyle bağlantılıdır. Rawls'un önerdiği şekliyle herkese azami avantaj ve asgari dezavantaj sağlayacak olan adil bir düzen, ancak makul vatandaşların kendi bireysel özelliklerinin toplumsal alanda ne anlama geldiğinden habersiz olmalarını sağlayan bir bilgisizlik peçesi ardında bir araya gelip müzakere ettikleri hipotetik bir orijinal pozisyon aracılığıyla kurulabilir ki bu pozisyonun bileşenleri de sorunların başladığı noktayı işaretler. Her ne kadar bu tarifin hipotetik olduğu hatırlansa ve bu sayede bir an için bireylerin bilmezlik peçesi ardında müzakere etmelerinin imkânsızlığından kaynaklı eleştiriler göz ardı edilebilse dahi, bireylerin müzakereyi neden toplumsal uzlaşma önceliğinde edecekleri belirsizliğini korumaktadır. Rawls'un bireylerin uzlaşma odağında bir araya gelebileceği ihtimali işaretlemek adına koyduğu "aynı adalet anlayışını paylaşıyor olma" şartı ise bireylerin bu adaletin hayata geçirilme şartları konusunda farklı fikirlere sahip olabileceği gerçeği tarafından geçersiz kılınır.

“Varsayım üzerine varsayım” şeklinde ilerleyen bu teorik yapıntının sağlam bir zemin üzerinde yükselmesinin kolay olmasa da tüm teorik sorunların Rawls’un farklı okumaları ya da bu sorunların bir kısmının görmezden gelinmesi sayesinde bertaraf edilebileceği gerçeğinden ötürü, teorik eleştirilere bir hata payı bırakmak yerinde görünmektedir. Ancak soruşturma, modelin Rawls’un tanımladığı tüm öncülleri hayata geçirilebilse pratik edilme imkânı olup olmadığının araştırılmasına doğru genişletildiğinde, ortaya farklı okumalarla da görmezden gelme yoluyla da bertaraf edilemeyecek, kökü tarihi deneyimlere kadar uzanan bir sorun demeti çıkar. Bu demetin odağında ise modelin çekirdeğinde yer alan müzakere pratiğinin işleme biçimi bulunur ve modern toplumlarda doğrudan siyasi katılıma dayanan müzakereye katılıma hakkı olan bireylerin katılma ve katılmamaya dair kararlarının tamamı farklı biçim ve içeriklerde sorunlara yol açar.

Örneğin modern devletlerin vatandaşları olan bireyler siyasi temsil sorumluluğunu kendi ellerine alıp müzakereci doğrudan yöntemlerle yapılandırılmış siyasete katılmaya karar verdiklerinde bu, bir mesele üzerinde karara varmak için tartışan çok fazla insan ve büyük ihtimalle bir çözümsüzlük anlamına gelecektir. Nitekim modern toplumların, bilhassa doğrudan demokratik uygulamaların imkânı söz konusu olduğunda, tanımlayıcı özelliklerinden biri de Atina gibi doğrudan demokrasinin uygulandığı iddia edilen devletlerden çok daha kalabalık oluşudur. Kaldı ki karar vermek için haddinden fazla nüfus riski, Atina Polisi’nde dahi günümüz temsili demokrasilerini andırır biçimde işlevsel olarak farklılaşmış birtakım konsey ve kurumların oluşturulmasına sebep olmuştur.

Bu sorunla bağlantılı olarak, toplumu ilgilendiren bir mesele üzerinde karara varmak için gerekli olan optimum seviyede katılımcı sayısı belirlenmeye ve korunmaya çalışıldığında ise bu durum müzakere ortamlarının çoğaltılması zorunluluğunu getirecektir ki bu sefer de bir karar oluşturmak için sayısı fazla gelen şey müzakere ortamının kendisi olacaktır. Böyle bir durumda ise kapsayıcı bir karar oluşturmak için müzakere ortamları arasında hiyerarşik bir ilişkinin tesis edilmesi ya da müzakere ortamlarının sayısının sınırlandırılıp bunlara temsilciler seçilmesi olacaktır. Ancak bu iki çözüm de bireylerin arzu ve isteklerinin talep edildikleri halleriyle siyasette yankı bulmasını zorlaştıracak ve hali hazırda müzakereci demokratik modelin çözüm olarak geliştirildiği temsil krizinin bir başka biçimine kapı aralayacaktır.

Bunun yanında bireysel ekonomik faaliyetin siyasi faaliyeti engelleyici ve siyaseti belli bir zümrenin aracı haline getiren işlevinin tıpkı Atina Polisi’nde olduğu gibi doğrudan demokratik müzakere sürecine yaslanan modern toplumlarda da kendini göstereceği iddia edilebilir zira Polis’te vatandaşları siyasi faaliyete katılmaktan alıkoyan ekonomik faaliyeti sürdürme zorunluluğu kapitalist ekonomilerde varlığını artırarak hissettirmektedir. Bu

bakımdan, bilhassa doğrudan demokratik müzakere gibi meşakkatli, zaman alıcı ve halk iradesini yansıtmada konusunda hiç değilse yavaş ve geç işleme gibi sorunlardan mustarip olması muhtemel bir faaliyete bireylerin neden ve nasıl olup da ekonomik faaliyetlerinden ya da kalan sınırlı boş zamanlarından feragat ederek ve “kamusal bir hassasiyetle” katılmaya seçecekleri belirsizdir. Bu durumun olası sonucu ise açıktır; herkesin katılımına açık olduğu için meşruiyeti tartışılmayan, ancak pratikte yalnızca belirli kişi ve grupların aktif katılımına ve çıkarlarının temsilinin aracı olmuş bir siyaset pratiği.

Bu bakımdan sosyo-ekonomik eşitlik ve Taylor’un (1994:64) kuramsallaştırdığı haliyle “kültürlerin eşit değeri varsayımı” sürecinin sonucu olan kültürel denkleştirme ile desteklenmeden hayata geçirilen doğrudan demokratik projelerin tek getirisi temsil krizinin sorunlarını evrimleştirerek yeniden üretmek gibi görünmektedir. Dolayısıyla, mesele uygulanabilirlik olduğunda müzakereci demokrasiyi, teorik öncüllerini savunmaktan bir parça daha zordur. Bir parça iddialı olmak pahasına denilebilir ki; liberal demokrasilerdeki kapitalist çerçevenin yaklaşık kırk yıldır hüküm süren neoliberal biçimi, doğallaşması için ne gerekiyorsa yapılan kendi içkin perspektifinde devrime denk düşecek denli geriletilmediği sürece, müzakereci demokrasinin ve hiçbir doğrudan demokratik projenin sağlıklı biçimde hayata geçirilemeyeceği ve kendinden beklenen faydayı, temsil krizinin çözülerek toplumun istikrarının garanti altına alınması, sağlayamayacağı açıktır.

,

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa* (6. Baskı). İmge Kitabevi.
- Aristoteles. (2020). *Atinalıların Devleti* (A. Çokona, Çev.; 8. Basım). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Benhabib, S. (1999a). Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru (C. Gürsel ve Z. Gürata, Çev.). Seyla Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve Farklılık*. Demokrasi Kitaplığı.
- Benhabib, S. (1999b). *Modernizm, Evrensellik ve Birey* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, S. (2005). *Eleştiri, Norm ve Ütopya* (İ. Tekerek, Çev.). İletişim Yayınları.
- Benhabib, S. (2014). *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar* (B. Akkıyal, Çev.; 2. Basım). İletişim Yayınları.
- Bezci, B. (2006). *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi: Modern Devletin Müdafası*. Paradigma Yayıncılık.
- Boudon, R. (1971). Sources of Student Protest in France. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 395, 139-149.
- Carnaghan, E. (2001). Thinking about Democracy: Interviews with Russian Citizens. *Slavic Review*, 60(2), 336-366. <https://doi.org/10.2307/2697274>
- Cohen, J. (2009). *Philosophy Politics Democracy*. Harvard University Press: Massachusetts.
- Dahl, R. A. (1998). *On Democracy*. Yale University Press.
- Dahl, R. A. (2006). *A Preface to Democratic Theory*. Chicago University Press.
- Della Porta, D. (2015). *Social Movement in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back into Protest Analysis*. Polity Press.
- Evans, S. M. (2009). Sons, Daughters, and Patriarchy: Gender and the 1968 Generation. *The American Historical Review*, 114(2), 331-347.
- Ferguson, W. S. (1963). *Greek Imperialism*. Biblo and Tannen.
- Gamble, A. (1996). *Hayek: The Iron Cage of Liberty*. Westview Press.
- Girling, J. (2004). *Social Movements and Symbolic Power: Radicalism, Reform and the Trial of Democracy in France*. Palgrave MacMillan.
- Glasberg, D. S., & Shannon, D. (2011). *Political Sociology: Oppression, Resistance and the State*. Sage Publications Ltd.
- Gould, C. C. (1999). Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili (C. Gürsel ve Z. Gürata, Çev.). Seyla Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve Farklılık*. Demokrasi Kitaplığı.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (W. Rehg, Trans.; 2. Basım). MIT Press.

- Habermas, J. (1999). Demokrasinin Üç Normatif Modeli. (C. Gürsel ve Z. Gürata, Çev.). Seyla Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve Farklılık*. Demokrasi Kitaplığı.
- Habermas, J. (2014). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (M. Sancar ve T. Bora, Çev.; 12. Basım). İletişim Yayınevi.
- Habermas, J. (2015a). “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak (İ. Aka, Çev.; 8. Basım). Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2015b). Kamusal Alan (M. Özbek, Çev.; 3. Basım). M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hil Yayınevi.
- Hardt, M., & Negri, A. (2012). *Declaration*. Argo Navis Author Services.
- Hauser, G. A., & McClellan, E. D. (2009). Vernacular Rhetoric and Social Movements: Performances of Resistance in the Rhetoric of the Everyday. In S. McKenzie Stevens & P. Malesh (Eds.), *Active Voices: Composing a Rhetoric for Social Movements*. State University of New York Press.
- Heberle, R. (1995). Social Movements and Social Order. In S. M. Lyman (Ed.), *Social Movements: Critiques, Concepts, Case-Studies*. Palgrave Macmillan.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tarihte Akıl* (O. Sözer, Çev.; 3. Basım). Kabalcı Yayınevi.
- Howell, C. (1992). *Regulating Labor: The State and Industrial Relations Reform in Postwar France*. Princeton University Press.
- Kocaoğlu, M. (2014). *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. İmaj Yayınevi.
- Lipovetsky, G. (1994). May ‘68, or the Rise of Transpolitical Individualism. In M. Lilla (Ed.), *New French Thought: Political Philosophy*. Princeton University Press.
- Luhmann, N. (1993). *Risk: A Sociological Theory* (R. Barrett, Trans.). Walter de Gruyter
- Macpherson, C. B. (1984). *Demokrasinin Gerçek Dünyası* (L. Köker, Çev.). Birey ve Toplum Yayınları.
- Manin, B. (1987). On Legitimacy and Political Deliberation (E. Stein ve J. Mansbridge, Trans.). *Political Theory*. Sage Publications Ltd.
- McAfee, N. (2000). *Habermas, Kristeva and Citizenship*. Cornell University Press
- Melucci, A. (1985). The Symbolic Challenge of Contemporary Movements. *Social Research*, 52(4), 789-816.
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes*. Cambridge University Press.
- Michels, R. (1915). *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (E. Paul & C. Paul, Trans.). Hearst’s International Library Co.
- Mouffe, C. (1999). *The Challenge of Carl Schmitt*. Verso.
- Mouffe, C. (2013). *Siyasal Üzerine* (M. Ratip, Çev.; 2. Basım). İletişim Yayınları.

- Nelson, B. (2006). *The Making of the Modern State: A Theoretical Evolution*. Palgrave Macmillan.
- Özbank, M. (2009). *Rawls-Habermas Tartışması: Nasıl Demokrasi? Nasıl İstikrar?* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek* (B. Tanrıseven, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Pickles, D. (1968). France in 1968: Retrospect and Prospect. *The World Today*, 24(9), 393-402.
- Piven, F. F., & Cloward, R. A. (1977). *Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail*. Vintage Books.
- Rawls, J. (1980). Justice as Fairness: Political Not Metaphysical. In Milton Fisk (Ed.). *Key Concepts of Critical Theory*. Humanities Press.
- Rawls, J. (1996). Justice as Rational Choice Behind a Veil of Ignorance. James P. Sterba (Ed), *Alternative Political Perspectives* (2nd Ed.) Wadsworth Publishing Company.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm* (M. F. Bilgin, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2009). *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesini Yeniden Ele Alınması* (G. Evrin, Çev.; 2. Basım). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rejai, M., & Mason, W. L. (1971). Revolutionary Ideology: France 1968. *Il Politico*, 36(3), 503-22.
- Schmitt, C. (2000). *The Crisis of Parliamentary Democracy*. (E. Kennedy, Trans.; 6th ed.). MIT Press.
- Schumpeter, J. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Taylor & Francis e-Library. <https://doi.org/10.4324/9780203202050>
- Sen, A. (2010). *Kimlik ve Şiddet Kader Yanılsaması* (A. Kardam, Çev.). Optimist Kitap.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R. and Sherif, C. W. (1988). *The Robbers Cave Experiment: Intergroup Conflict and Cooperation*. Wesleyan University Press.
- Skhlar, J. (1989). The Liberalism of Fear. In N. Rosenblum (Ed.), *Liberalism and the Moral Life*. Harvard University Press.
- Stadelmann-Steffen, I., & Vatter, A. (2012). Does Satisfaction with Democracy Really Increase the Happiness? Direct Democracy and Individual Satisfaction in Switzerland. *Political Behavior*, 34, 535-559. <https://doi.org/10.1007/s11109-011-9164-y>
- Şenel, A. (1970). *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Taylor, C. (1994). The Politics of Recognition. In A. Gutmann (Ed.). *Multiculturalism*. Princeton University Press.
- Tocqueville, A. (1962). *Amerika'da Demokrasi* (T. Timur, Çev.). Yenilik Basımevi.
- Üstüner, F. (2007). Radikal Demokrasi: "Liberalizm mi, demokrasi mi? Evet, lütfen!", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (34), 313-336.

Waters, S. (2003). *Social Movement in France: Toward a New Citizenship*. Palgrave Macmillan.

Zald, M. N. (1985). Political Change, Citizenship Rights, and the Welfare State. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 479(1), 48–66. <https://doi.org/10.1177/0002716285479001004>

Extended Summary

A Direct Democratic Alternative to The Crisis of Liberal Democratic Representation?

On The Practicability of John Rawls' Deliberative Model of Democracy

In its shortest form, the deliberative democracy model, whose boundaries have been clearly and in detail outlined by John Rawls, focuses on the question of how to maintain cohesion and stability in a society that is divided on the basis of individual and sometimes group elements of identity, such as ideas, ideologies, lifestyles, and beliefs. This division, which reflects the state of affairs in modern liberal democracies today, stems from the crisis of liberal democratic representation that creates the need to democratize and deepen liberal democracy. The root of this representation crisis lies in the problems of the liberal democratic system related to majoritarianism and the representative system.

The problems associated with the majoritarian system are the result of a spiral that arises both from political parties' policies to maximize their votes and from voters' preference for mainstream parties to have their grievances and demands heard and reflected in policy. The result of this two-way rational calculation for the parties in the majority system, which means that the party with the most votes wins, is that on the one hand, the differences between the mass parties erode and almost all of them pull politics towards the center. The space for opposition parties that can represent different demands narrows, while on the other hand the image of mass parties to seem a cohesive bloc, which is intended to maximize votes, leads to the suppression of different voices within the party. Furthermore, this oppressive attitude also widens the distance to the electorate in relation to the alienation between the parties and their electorate. The consequence of this process for voters who want to see the resonance of the grievances and demands of the majoritarian system in the political arena is simple: they become anonymous within the mass parties that constantly strive to increase their votes, and gradually lose the opportunity to make their voices heard. Politics has turned into a performance art between politicians seemingly different yet essentially share the same priorities and never break the gentleman's agreements, even going back to the dawn of the democratic representation of people by catch-all parties.

The contribution of the representative version of the liberal democratic system to the crisis of representation is that it is applied in an unequal social formation in such a way as to ensure that only certain individuals and groups have the chance to become representatives. Moreover, this unequal situation is exacerbated by the relatively infrequent practice of elections in relation to excuses such as stability, and thus of asking the public for its opinion. As a result of this system, which has been open for the crisis since from the beginning, the new groups that have emerged in the post-war social and political system have made the crisis of representation more apparent. The demands of women, immigrants, and the new middle classes who entered the labor force as a result of the increased economic capacity to rebuild economies, especially in Europe during the Cold War, and who raised new political demands because they did not see themselves represented in the politics, could not be met within the existing system. Over time, this crisis has gone so far as to inspire the emergence of non-institutionalized methods of direct participation, such as social movements.

Various theoretical positions have been offered for the peaceful coexistence of a modern divided society characterized by a crisis of representation, and Rawls' deliberative democratic model can also be seen as one of them. In this sense, the response to this issue of the deliberative democratic model is that a divided society can only stand together "by institutions built on the basis of equality and justice." The deliberative democratic model thus emerges as both an ethos and a method for structuring society and institutions on the basis of equality and justice. This model emphasizes the importance of inclusive and reasoned dialogue among all members of society, ensuring that every voice is heard and considered in the decision-making process. Moreover, the deliberative democratic model aligns closely with the principles of participatory democracy, where active citizen involvement is not only encouraged but deemed essential for the legitimacy of political outcomes.

In relation to this, what is proposed in the deliberative democratic model, in its simplest form, is performing a deliberation practice between the members of society on their own behalf in order to reach a just order and make various decisions about its components. In practice, this means the establishment of various deliberative forums, such as citizen assemblies or participatory budgeting processes, where ordinary citizens are directly involved in discussing and shaping policies. In this respect, deliberative democracy seems to rely, both theoretically and practically, on the practice of direct democracy, in which all individuals can be directly affected by a political decision. However, such a model has both innate problems arising from its own theoretical premises and practical problems related to its direct democracy-related implementation possibilities.

The theoretical problems of the deliberative democratic model are the conditions that Rawls sees as necessary for the model to work like the notion of consensus on "the principles and rules that constitute a just society" that is expected to emerge as a result. According to Rawls, for deliberation to lead to an overlapping consensus, participating individuals with the same conception of justice would have to decide behind a veil of ignorance. It is expected that this veil would make it impossible for people who participate in the deliberation to know whether their individual characteristics would bring advantages or disadvantages in the order that will be established as an output of the deliberation process. However, such an outcome-oriented hypothetical model raises questions about the sustainability of the order once the veil is waived such as: what will happen if there is no consensus among individuals with the same conception of justice? or how to prevent the deliberation of socio-economically and culturally unequal individuals from turning into a hostile debate?

Nonetheless, the problems of the model are not limited to the theoretical ones, especially when the practice of the model goes beyond the phase of the establishment of fair social order and becomes a principle of practice to be applied in everyday life, the direct democracy-related problems of the model come to the fore. These problems are, in short, that modern societies are too crowded to make decisions by direct democratic deliberation, the measures that can be taken to reduce the number of individuals participating in deliberative environments to a certain level to decide by deliberation will bring the model closer to representative democracy. Finally, the decisions to be taken in direct democratic processes can lead to the hegemony of certain groups at the end of some elitist processes, rather than being participatory and egalitarian. Furthermore, this can be implemented in the name of a model with a much higher legitimacy than the representative one, such as direct democracy.

Overall, Rawls' deliberative democratic model proposes a transformative vision for society, one that transcends mere procedural democracy and aspires towards a substantive realization of democratic ideals through equality, justice, and inclusive deliberation. However, it can be claimed that although the representative democratic system has its own major problems, thanks to some defining elements of modern liberal democratic societies such as capitalism and population, the deliberative democratic model is very likely to encounter some practical obstacles that cannot be solved. In conclusion, due to these theoretical and practical obstacles, the model is unlikely to provide the hoped-for solution.